

OTDK-DOLGOZAT

Bánkuti Anett

BA

2013

**CSR-al a társadalomért és a környezetért- ajánlások a mikro-,
kis- és középvállalkozásoknak**

**With CSR for the society and the environment – references to the micro-,
small- and medium companies**

Bánkuti Anett

Kézirat lezárva: 2012. október 31.

Mottó:

*„A Föld eleget terem ahhoz, hogy kielégítse minden ember szükségletét, ám
nem minden ember mohóságát”*

/Mahatma Gandhi/

TARTALOMJEGYZÉK

1	BEVEZETÉS	1
2	CSR MEGHATÁROZÁSA	3
2.1	FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS	5
2.2	ÉRINTETT-ELMÉLET	7
3	CARROLL GAZDASÁGI, JOGI, ETIKAI, VALAMINT FILANTROPIKUS FELELŐSSÉGI SZINTJEI.....	9
4	HOGYAN MÉRHETŐ? HA MÉRHETŐ EGYÁLTALÁN... ..	11
5	MIKRO-, KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK ÉS A CSR.....	13
5.1	A CSR ALKALMAZÁSÁNAK ELŐNYEI KKV-K ESETÉN	17
5.2	AZ EU KKV POLITIKÁJA.....	20
6	MIT TEHET A VÁLLALAT? AJÁNLÁSAIM KKV-K RÉSZÉRE	26
6.1	KISTÉRSÉGEK CSOPORTOSÍTÁSA 4 STATISZTIKAI ADAT ALAPJÁN.....	27
6.2	MASLOW SZÜKSÉGLETPIRAMISA.....	36
6.3	AJÁNLÁSOK	38
7	ÖSSZEGZÉS	47
	IRODALOMJEGYZÉK.....	49

TÁBLÁZAT- ÉS ÁBRAJEGYZÉK

1. táblázat: MKKV-k csoportosítása	14
2. táblázat: Kapott klaszterek elemszáma	29
3. táblázat: Klaszterekre vonatkozó átlagok.....	30
4. táblázat: Országos átlagtól való eltérés	30
5. táblázat: Klaszterek elnevezése.....	30
6. táblázat: A IV. klaszter főbb jellemző adatai	31
7. táblázat: A III. klaszter főbb jellemző adatai	32
8. táblázat: Az I. klaszter főbb jellemző adatai	33
9. táblázat: A V. klaszter főbb jellemző adatai	34
10. táblázat: A II. klaszter főbb jellemző adatai	35
11. táblázat: Alkotott klaszterek kiemelt területei	40
12. táblázat: I. Klaszterhez kapcsolódó ajánlások.....	42
13. táblázat: II. Klaszterhez kapcsolódó ajánlások	43
14. táblázat: III. Klaszterhez kapcsolódó ajánlások.....	44
15. táblázat: IV. Klaszterhez kapcsolódó ajánlások.....	45
16. táblázat: V. Klaszterhez kapcsolódó ajánlások	46
1. ábra: Természet, társadalom, gazdaság három pillére.....	5
2. ábra: A vállalkozás érintettjei.....	7
3. ábra: Kistérségek aránya az egyes klaszterekben.....	36
4. ábra: Maslow szükségletpiramisa.....	37

1. BEVEZETÉS

Napjainkban a természeti környezetre való odafigyelés elengedhetetlen tényezővé vált. Egyre inkább elterjedt a felfogás, mely szerint *„az az életmód és gondolkodás, amellyel a mai világunk a természeti környezethez viszonyul, a folyamatok eddigi trendjeinek folytatódása esetén nem fenntartható. Keresnünk kell tehát azokat a módokat és eszközöket, amelyek segítségével a természeti környezet megóvása, a társadalmi problémák csökkentése megvalósítható.”* (Chikán, 2010)

Ennek egyik eszköze lehet a felelősségvállalás. A vállalatokkal szemben megnövekedett elvárások, a társadalmi és környezeti kihívásoknak való megfelelés hatására alakult ki a vállalatok társadalmi felelősségvállalása (angolul: Corporate Social Responsibility, röviden: CSR). Napjainkban egy vállalat hosszú távú sikeres működését, a talpon maradásához szükséges versenyelőnyt nagymértékben meghatározza a vállalat, társadalom és környezet érdekében vállalt felelős tevékenysége. A CSR-ban rejlő lehetőségek száma szinte végtelen. Hiszen a CSR egy olyan üzleti magatartás, amely szerint a vállalat a törvényi előírásokon túl, önkéntes alapon figyelembe veszi és érvényre juttatja a stratégiájában - a gazdasági szempontok mellett - a környezetvédelmi és társadalmi megfontolásokat, érdekeket is. Azaz egy cég a profitért folytatott küzdelem mellett a társadalom tagjaira odafigyelve, környezettudatos magatartást folytat.

A CSR gyakorlatba való átültetése és alkalmazása, mérése, megítélése, kommunikációja rengeteg kérdést vet fel. *Mit tehet a vállalat a társadalomért és a környezetért? Milyen előnnyel jár ez a vállalatoknak? Mennyiben jelent ez versenyelőnyt? Hogyan mérhető? Mi a szerepe a mikro-, kis- és középvállalkozásoknak¹ a CSR-ban?*

A vállalatok nagymértékben hozzájárulnak a társadalmi és környezeti problémák előidézéséhez. Ennek megfelelő szintű csökkentéséhez a probléma gyökerénél kell elkezdenünk a megoldások keresését. Véleményem szerint a probléma megoldásának egyik kulcsa az emberek tudatának formálásában rejlik. A KKV-szektornak fontos szerepe van ebben, hiszen a helyi közösségekkel való szoros kapcsolata lehetővé teszi, hogy – példamutató tevékenysége által – a helyiek gondolkodásmódjára is befolyással legyen. (Csáfor, 2009, p. 82.) Továbbá, egyenként nem, de nagy számuk miatt összességében jelentős erő-

¹ Továbbiakban KKV

forrás felhasználók. (Csigéné, 2008, p. 68.) Ezért is foglalkozok részletesen a KKV-k CSR politikájának jelentőségével.

Dolgozatomban a CSR történeti, elméleti keretének bemutatását követően, Carroll modelljén szemléltetem, hogy mit is jelent a valódi, felelősen működő vállalat fogalma. Majd a KKV-k szerepére koncentrálni kifejttem, hogy ezen szféra jelentőségét már az Európai Unió is felismerte, mivel a gazdaságban betöltött szerepük, helyük és aktivitásuk alapján meghatározó szerepet töltenek be társadalmunk és környezetünk fenntartásában, védelmében.

Kutatásaim során arra voltam kíváncsi, hogy Magyarországon a helyi KKV-k CSR tevékenysége vajon miben járul hozzá az adott térségben élők helyzetének javításához. Két irányból közelítettem meg ezt a kérdést.

Egyrészt a *kistérségek* felől. A magyarországi kistérségeket 4 statisztikai adat (az egy főre jutó éves jövedelem (Ft/fő), egy főre jutó hulladék (t/fő), ISDN száma/fő, valamint a rendszeres támogatásban részesülők száma ezer főben) alapján öt klaszterbe rendeztem. Az így keletkezett kategóriákat a helyi lakosság társadalmi és környezeti szükségleteinek figyelembevételével kötöttem össze a vizsgálatom másik tárgyával: a *mikro-, kis- és középvállalkozásokkal*. Azért ezeket a vállalkozásokat választottam a nagyvállalatokkal szemben, mert a KKV-k a helyi, lokális szinttel szorosabb kapcsolatban állnak, illetve a hazai munkavállalók nagyobb része a KKV-k alkalmazásában áll. Ezt követően Maslow szükségletpiramisa alapján, a helyi közösség részéről környezeti és társadalmi ajánlásokat fogalmaztam meg a különböző kategóriájú kistérségekben működő KKV-k számára. Figyelembe véve ezen szféra lehetőségeit és korlátait, mennyiben segíthetik az adott térségben élőket, akár pénzügyi, akár nem pénzügyi szempontokat tekintve.

A vállalkozások számára nem csak egy megfontolandó szempont, hanem sokkal inkább egy szükségszerű lépés a szervezeti működés részévé tenni a CSR tudatos alkalmazását. Hiszen a vállalatok hosszú távú létének egyik alapeleme az a fajta fenntartható fejlődési stratégia, mely nemcsak versenyelőnyt biztosíthat számára, de egyfajta értéket teremtve társadalmi segítséggel, egy élhetőbb környezetet biztosíthat a mostani és a jövő generációi számára.

2. CSR MEGHATÁROZÁSA

A 19. században, az USA-ban a vállalkozások működésének környezetromboló hatása már tudatosulni látszott a vállalkozások vezetőiben. A problémák előidézésére adott válaszként megkezdődtek az adományozások és jótékonykodások. Ennek eredményeképpen a 20. századra már számos tevékenységgel bővül a vállalatok társadalmi felelősségvállalása. Megjelent a helyi közösségre való gondos odafigyelés, az alkalmazottakkal való törődés, az etikus magatartás, a környezetvédelemre fordított tevékenységek stb. Az 1970-es évektől kezdve egyre elterjedtebbé és divatosabbá vált a CSR, avagy a vállalatok társadalmi felelősségvállalása. Napjainkban pedig *"[...]az USA-ban a CSR környezeti fenntarthatósági aspektusának a megerősödésének, és a vállalati felelősségvállalás stratégiai megközelítésének a terjedésének vagyunk tanúi."* (Málovics, 2011, p. 57.)

Számos szakirodalomban találhatunk utalást arra, hogy a vállalatok esetében a fenntarthatóság (CS-Corporate Sustainability) gondolata először a környezetvédelemre vonatkozóan jelent meg. A társadalmi célok később váltak meghatározóvá a vállalati gyakorlatban. (Baráth-Fehér, 2011, p. 8.) Tulajdonképpen, a mai használatban már nem tesznek jelentéssbeli különbséget CS és CSR fogalmak között, szinonimaként használják.

Ahhoz, hogy a vállalatok társadalmi felelősségének kérdéskörét megvizsgálhassuk, elsősorban tisztáznunk kell magát a fogalmat, annak jelentéstartalmát. Ezzel azonban egyáltalán nincsen könnyű dolgunk. A definícióra számos kísérlet történt az elmúlt évtizedekben, de még ma sem állítható, hogy egységes, jól körvonalazott, mindenki számára ugyanazon jelentéstartalommal bíró meghatározása lenne a CSR-nak. Ennek magyarázata könnyedén belátható, hiszen eltérő iparágakban, vállalkozási formákban, méretben, szociális-, jogi- és társadalmi környezetben mást és mást jelent a társadalmi felelősségvállalás. (Csillag, 2008, p. 7.)

Számos definíció látott már napvilágot. Az Európai Tanács Zöld könyve szerint a vállalati társadalmi felelősség fogalom jelentése, hogy *„a vállalatok önkéntesen szociális és környezeti szempontokat érvényesítenek üzleti tevékenységükben és partnereikkel fenntartott kapcsolataikban”* (Tóth, 2007, p. 20.). A vállalatok társadalmi felelősségvállalásának lényege tehát, hogy a vállalatok a gazdasági tevékenységük mellett, a társadalom szerves részeként a környezet iránti felelősségben is szerepet vállalnak. (Csigéné, 2008, p. 11.) Napjainkban a környezetvédelemre való odafigyelés a gazdasági folyamatok követ-

keztében elengedhetlenné vált a vállalatok számára, ennek eredményeképpen azok szemléletmódja is megváltozott. (Baráth-Fehér, 2011, p. 11.; Collier-Wanderley, 2005)

Azonban nem tekinthetünk el attól, hogy „[...] a fejlett társadalmi tudattal rendelkező közösségben a morális célok követése pozitívan hathat a nyereségességre is, hiszen ekkor a közösség honorálja az etikus viselkedést: a jó hírű vállalattól vásárol, illetve hajlandó megfizetni pl. a termék környezetbarát előállításából adódó többletköltséget.” (Chikán, 2006, p. 30.)

Tóth (2007) megfogalmazásában a valóban felelős vállalat az, mely:

- „magát a rendszer részeként, nem „potyautasként”, tisztán saját haszonmaximalizáló egyedként értelmezi,
- felismeri, hogy a fenntarthatatlanság (a környezet pusztulása és a fokozódó társadalmi igazságtalanság) korunk legfontosabb kihívása,
- elismeri, hogy a vállalatoknak és a kormányoknak gazdasági súlyukhoz mértén munkálkodniuk kell megoldásokon,
- őszintén felismeri saját súlyát és hozzájárulását a problémákhoz (a legjobb, ha hozzájárulásának két-három fő területére koncentrál),
- tervszerűen, koncentráltan és fokozatosan lényegi lépéseket tesz a fenntarthatóbb világért”

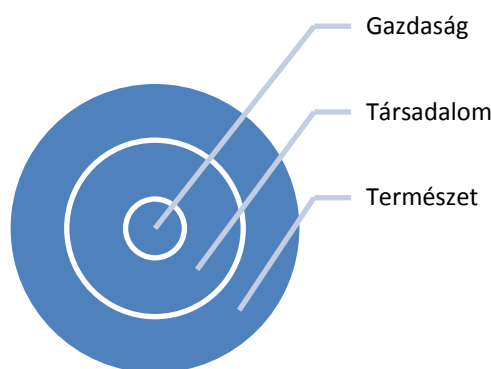
Összefoglalva, a CSR nem egy egyszerű eszköz, vagy funkció. (Berki, 2011, p. 6.) A CSR egy olyan filozófia, mely meghatározza a szervezet egész működését, minden szervezeti egységet, tevékenységet és döntéshozatalt körülölel. (Heslin-Ochoa, 2008) Úgy gondolom, hogy a CSR hosszú távú sikerességének, hatékonyságának a kulcsa, ha beépül a szervezetbe, áthatja annak minden egyes területét. (Werner-Hediger, 2010)

A társadalmi felelősségvállalás piacgazdaságban betöltött szerepének megértéséhez szükségesnek tartom néhány olyan alapfogalom definícióját ismertetni, amelyek egymásra hatása illetve összhatása eredményeként jöhet létre a társadalmi felelősségvállalás. A fenntartható fejlődés és az érintett elmélet meghatározása következik.

2.1. Fenntartható fejlődés

A CSR a fenntartható fejlődés koncepcióján alapszik. A fenntartható fejlődés legelfogadottabb és legelterjedtebb meghatározása a Brundtland Bizottság által 1987-ben megfogalmazott definíció: „A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen generáció szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generáció esélyeit arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket.”² A fenntartható fejlődés elmélete szerint oda kell figyelniünk cselekedeteink következményére, mert azok hatással lehetnek embertársainkra, a környezetre és a jövő generációinak életére egyaránt. Ezek alapján tartós eredményeket csak akkor lehet elérni, ha sikerül megtalálni az egyensúlyt a társadalmi-gazdasági fejlődés célkitűzései, valamint az ökológiai szempontok között. „A gazdasági szervezetek, vállalatok azonban csak akkor fognak környezettudatos magatartást folytatni, ha az nem sérti profitmaximalizáló érdekeiket. A társadalom tagjai, a fogyasztók hozzáállása kulcsfontosságú, hiszen a vállalat számára a bevétel a vásárlásokból származik.” (Gucsi-Végh, 2008, p. 3.)

A fenntarthatóság kiterjed a gazdasági, társadalmi és környezeti szintre, mint a fenntartható fejlődés úgynevezett alappilléreire. (Tóth, 2007, p. 23.) Ezek alapján a gazdaság, társadalom és a természeti környezet egy egymásba épülő rendszert alkotnak, mely szerint a természetnek szerves része a társadalom, a társadalomnak pedig a gazdaság. Ezt az egymásba ágyazódott kapcsolatrendszert mutatja be az 1. ábra:³

1. ábra: Természet, társadalom, gazdaság három pillére

Forrás: Saját szerkesztés

² http://www.nfft.hu/a_brundtland_bizottsag_es_a_fenntarthato_fejlodes/ (letöltés dátuma: 2012.10.10.)

³ http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YqBjOEsvxOwJ:epa.oszk.hu/00700/00721/00009/etk-szvt.html+archie+carroll&cd=7&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&lr=lang_hu (letöltés dátuma: 2012.10.10.)

A fenntarthatóság koncepciója globális szinten értelmezhető, mivel az egyes területek gazdasági tevékenysége által előidézett problémák a többi területre is kihatással vannak. (Málovics, 2011, p. 8.) A fenntarthatóság alapgondolata makro (globális) szintről indult ki, majd az idők folyamán megjelent nemzeti, illetve vállalati szinten is. Ezzel szemben a CSR egy mikro szintű koncepció, tehát ellentétes irányból közelítik meg a gazdaság és természet problémáját. (Csigéné, 2008, p. 29.) Egy vállalat, vagy vállalatok csoportja kevés a probléma orvoslásához, melynek megoldása már csak makro szintű összefogással lehetséges. Összehangolt fellépés nélkül csupán ezek romlását lassíthatjuk le. (Tóth, 2007, p. 59.)

Összefoglalva a fenntartható fejlődés követelményeit, az alábbiak a legmeghatározóbb szempontok:

- a *megújuló természeti erőforrások* felhasználásának mértéke a megújuló képességek mértékéig legyen
- a *hulladék* keletkezésének mértékek csökkentése
- a *kimerülő erőforrások* felhasználási ütemének alapos szabályozása. (Baráth-Fehér, 2011, p. 7.)

2.2. Érintett-elmélet

„Az érintett elméletek alapja, hogy a vállalati működés a társadalmi rendszeren keresztül, annak részeként valósul meg. Ennek alapján a vállalati működés érintetteihez tartozik, vagy kapcsolati hálóját alkotja minden olyan személy, csoport, szervezet, amely lényeges és kölcsönös kapcsolatban áll egymással.” (Babos, 2012, p. 13.) A vállalkozás érintettjeit két csoportba tudjuk sorolni. Ezek a következők:

2. ábra: A vállalkozás érintettjei

Forrás: Saját szerkesztés

- Belső érintettek: tulajdonosok (tőkebefektetők), menedzserek (működtetési döntéshozatal), munkavállalók (végrehajtók) (Chikán, 2006, p. 21.)

A vállalkozásoknak tekintettel kell lenniük munkavállalóik érdekeire, elvárásaira. A felelősen működő vállalkozásoknak fontos megvizsgálni azt, hogy maguk a munkavállalók is társadalmilag felelősen viselkednek-e. Hiszen a vállalat önmagában nem cselekvőképes személy, a munkavállalóknak, vezetőknak, menedzsereknek egyaránt felelős magatartást kell követniük. (Balla, 2010, p. 50.) A vállalaton belül egy speciális csoportot alkot a menedzserek és a tulajdonosok halmaza, akiknek nagy felelősségük van fenntarthatósági koncepció terjesztésében is.

- Külső érintettek: fogyasztók, szállítók, versenytársak, stratégiai partnerek, állami intézmények, az EU szervezetei, helyi és önkéntes, állampolgári közösségek, civil szervezetek, természeti környezet. (Chikán, 2006, p. 21.)

A külső érintettek éppoly fontos elemei a vállalatnak, mint a belsők. Az összehangolt működés végett elengedhetetlen szerepet töltenek be a vállalat életében. A vállalkozások hosszú távú fennmaradásának és profitszerzésének egyik legfontosabb elemei. A természeti környezettel való kapcsolat a vállalatok részéről egészen a közelmúltig csupán a

természeti erőforrások kihasználásán alapult. Ám ennek korlátozottsága felhívta a figyelmet arra, hogy a vállalatoknak jobban oda kell figyelniük a környezetre. Ma már szinte elvárás a természeti környezet megóvása és érintettként kezelése a jövő generációira is gondolva. (Chikán, 2006, p. 23.) A vállalatnak működése során egyensúlyt kell teremtenie a különböző érintettek érdekei között.

Ha egy átfogóbb meghatározást szeretnénk kapni a vállalat és a CSR kapcsolatáról, akkor Carroll értelmezését kell megvizsgáljuk. Ezt tartalmazza a következő fejezet.

3. CARROLL GAZDASÁGI, JOGI, ETIKAI, VALAMINT FILANTROPIKUS FELELŐSSÉGI SZINTJEI

Carroll a társadalmi felelősségvállalás kialakulását és annak területeit kutatva a CSR négy szintjét különbözteti meg – gazdasági, jogi, etikai és filantropikus felelősséget – amelyeket a CSR 4-elemű definíciójának nevezett el. (Csáfor, 2009, p. 33.)

Carroll piramisának elemei a következők:

1. *Gazdasági/pénzügyi felelősség*: Tulajdonképpen a legalapvetőbb vállalati célokat tartalmazza. Ezek közül az egyik legfontosabb a profitteremtés. „*A profitszerzés a túlélésnek, az üzleti vállalkozás fennmaradásának specifikus feltétele.*” (Chikán, 2006, p. 30.) A profit és a fenntarthatóság mellett, szintén jelentős cél a tevékenység során a munkahelyteremtés, valamint a társadalom igényeinek megfelelő termékek és szolgáltatások előállítása, illetve értékesítése. (Carroll, 1981)

2. *Jogi felelősség*: A vállalatoknak jogi szabályozásnak és a törvényi kötelezettségeknek kell megfelelnie. Azonban lehetséges, hogy a vállalkozás teljes mértékben megfelel a vele szemben támasztott jogi és társadalmi elvárásoknak, de ezzel még nem feltétlenül járul hozzá a fenntarthatósághoz. (Málovics, 2011, p. 54.) Ezért az Európai Unió által elfogadott szabályozás értelmében a gazdasági és a jogi szintek önmagában való teljesítése nem tartozik a CSR körébe, hiszen ezek olyan alapelvárások egy társaság működésével szemben, amelyek nem tekinthetők kiemelkedőnek, nem hordoznak olyan pluszt, amely kiemeli ezen kritériumokat teljesítő vállalkozásokat a többiek közül.

3. *Etikai felelősség*: Az előző két szinten túlmutató morális üzleti szempontoknak való megfelelés, becsületesség, a károkozás kerülése. (Csáfor, 2009, p. 34.) A harmadik szint már túlmutat a jogi szabályozásokon, a kötelezettségek betartásán. Olyan plusz tartalmat hordoz, ami már magasabb szintet jelent a vállalati viselkedés-kultúrában és a társadalmi felelősség kérdésében. Etikainak a felelősségek azon típusát tekintik, amelyeket a társadalom a felelősségek előző két csoportján túl elvár. (Berki, 2011, p. 7.)

Az etikus vállalati magatartás megvalósítási lehetőségei Zsolnai (2001) alapján a következők lehetnek:

- *Etikai kódex*: ez a dokumentum tartalmazza a vállalat által önként vállalt normákat, viselkedésmódokat, elköteleződést mutatva a szervezeti küldetéssel és jövőképpel.
- *Az etikai bizottság*, feladata az etikai jellegű problémák kivizsgálása és szükség esetén a szankcionálás, ami azonban jogi következményekkel járhat.
- *Az etikai jelentés* egy olyan vállalati dokumentum, amely évente kerül kiadásra és leírja a vállalati tevékenységet érintettekre gyakorolt hatását. (Babos, 2012, p. 15.; Zsolnai, 2001, p. 10.)

4. *Filantropikus felelősség*: Carroll értelmezésében a legmagasabb szint a filantropikus felelősség, amelynek alapja, hogy a vállalat önkéntes alapon visszaforgat valamit a közösségbe, amelyből a profitja származik, vagy ahol működik. A filantropikus szinthez az értékteremtő, bizonyos külső célhoz hozzájáruló kezdeményezések tartoznak. Ez a szint már nem alapvető elvárásként jelentkezik Carroll-nál, hanem kívánatosként. Ugyanakkor kiemeli, hogy a nem etikus viselkedés esetén romlik a vállalat megítélése, negatív társadalmi reakciókra számíthat, ez azonban a filantropikus felelősség elmaradása esetén nem, vagy nem feltétlenül következik be. (Csillag, 2008, p. 6.)

Összességében a felelősségi szintek közötti legnagyobb különbség a társadalmi elvárásokban található. Az Európai Unió által elfogadott meghatározás szerint a gazdasági és jogi szinteknek való megfelelés nem tartozik a CSR koncepciójába, hiszen csak a szabályozáson túlmutató tevékenységet sorolják ide, ami a harmadik, illetve negyedik szint teljesítését tartalmazza. A harmadik szint a jogi előírásoknak való megfelelésen túlmutat, a filantróp magatartás általában ad hoc jellegű. (Csigéné, 2008, p. 80.) A kutatásokból azonban az látszik, hogy a vállalatokat tevékenységük során a jogi szabályozás, valamint a társadalmi, fogyasztói elvárásoknak való megfelelés motiválja leginkább. (Máloics, 2011, p. 54.) A CSR egy olyan üzleti magatartás, amely szerint a vállalat a törvényi előírásokon túl, önkéntes alapon figyelembe veszi és érvényre juttatja a vállalat stratégiájában a - gazdasági szempontok mellett - a környezetvédelmi és társadalmi megfontolásokat, érdekeket is. Pontosan az önkéntessége miatt számos probléma is felmerül az összehasonlíthatósággal kapcsolatban, ugyanis nincs rá egységes meghatározás.

4. HOGYAN MÉRHETŐ? HA MÉRHETŐ EGYÁLTALÁN...

Az előzőek alapján az olvasóban joggal merülhetnek fel a következő kérdések: *Mekkora versenyelőny származhat a társadalmilag felelős politika megvalósításából? Honnan tudhatja egy vállalat, hogy a mennyit fordítson CSR-ra? Egyáltalán, hogyan tudjuk mérni a CSR hatásait?* A mérés nemcsak a vállalati teljesítmény követhetősége, összehasonlíthatósága, de a kommunikálása miatt is lényeges az érintettek számára. A teljesség igénye nélkül, csupán a két leggyakrabban alkalmazott mérési módszerről kívánok említést tenni ebben a fejezetben.

A vállalatok egy részének fontos, hogy a külvilággal is tudassa CSR tevékenységeit, hiszen ezáltal az érintettek (fogyasztók, a hatóságok, a partnerek stb.) is tudomást szerezhetnek róla. Erre a célra a vállalatok a külső kommunikáció hatékony eszközeit, a nyilatkozat-, valamint jelentéstételt alkalmazzák leggyakrabban. (Balla, 2010, p. 14.) Ezek legfőbb célja, hogy a konkurencia hozzá viszonyítsa magát. Egyrészt a versenytársak információt szerezhetnek arról, hogy az adott vállalat mennyivel tesz többet a társadalomért és a környezetért, másrészt, viszont követendő példát szolgáltat arra, hogy a versenytársak is fejlődhessenek ezen a téren. A nagyobb vállalatok különböző szabványokat is alkalmazhatnak. (Pl. ISO 9000, ISO 14000, SA 8000, AA 1000, GRI. „*A Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) 2005-ben kezdte meg a társadalmi felelősség értékelésére vonatkozó új szabvány-rendszerének kidolgozását (ISO 26000)*” (Györi, 2010, p. 77.)

Az Európai Unió 2005-től vezette be annak lehetőségét, hogy a közepes és nagyvállalatok egészítsék ki a pénzügyi jelentésüket CSR területen vállalt szerepükkel is. Azonban különbség van kommunikáció és beszámolás között. (Aerts-Cormier, 2009) A kommunikáció inkább PR célokat szolgál, a beszámolók ennél sokkal objektívabb összehasonlítást tesznek lehetővé. (Györi, 2010, p. 78.) A jelentések elnevezése, tartalma (mivel általában önkéntes jelentésekről van szó) nem tisztázott teljes mértékben. Vannak, akik évente kiadott jelentésekkel nyújtanak információkat az érintetteknek, de olyanok is akadnak, akik rendszertelen időközönként készítik nyilatkozataikat.

A vállalatok jelentéseinek tartalmi és formai eltérései nehezítik a különböző cégek fenntarthatósági összehasonlítását. Ezért is terjedtek el a standardizált jelentések, melyek közül a legnépszerűbb a *Global Reporting Initiative (GRI)*. (Costa-Menichini, 2012) Alapelvekből és mérőszámokból álló egységes jelentés 13 gazdasági, 35 környezeti és 54

társadalmi mérőszámot tartalmaz. (Balla, 2010, p. 44) „*Abból a célból alapították, hogy a fenntarthatósági jelentéstétel gyakorlatát a pénzügyi jelentéstétel szintjére emeljék, és így a közölt információ összehasonlítható, hiteles, legyen, és ily módon a GRI a vállalatok gazdasági, környezeti és társadalmi teljesítményéről szóló jelentéseihez általánosan elfogadott keretet adjon.*” (Endrődi, 2012, p. 15.) A GRI szabványnak való megfelelés tekintetében „A”, „B”, „C” szintet érhet el a vállalat. Az „A” szint a legjobb, ami azonban kevés magyar cégre jellemző, a legtöbben a „B” szintet érik el. (Endrődi, 2012, p. 21.)

Az GRI szerint hat területen mérhető a vállalat teljesítménye:

- környezetvédelem,
- gazdasági teljesítmény,
- emberi jogok,
- munkahelyi körülmények,
- termékfelelősség
- társadalmi hatás (Csigéné, 2008, p. 40.)

A CSR tevékenységek mérésének további lehetséges módja a *Corporate Responsibility Index (CRI)*, amely közel sem olyan ismert és általánosan használt, mint a GRI útmutatója. Az általa mért területek a következők:

- a közösségekre való hatás,
- a környezeti teljesítmény,
- a piacon való viselkedés
- a munkahelyi körülmények (Csigéné, 2008, 41. oldal)

A két mutatócsoport tulajdonképpen megfeleltethető egymásnak.

A dolgozatomban nem célja egy újabb mérési modell kidolgozása. Helyette inkább ajánlásokat készítek a vállalatoknak (elsősorban a helyben működő mikro-, kis- és középvállalkozásoknak), hogy az egyes magyarországi kistérségekben (klaszterezéssel csoportokat képezve belőlük) milyen CSR tevékenységgel járulhatnak hozzá leginkább a fejlődéshez és a környezeti fenntarthatósághoz, és ezzel párhuzamosan a versenyképességük növeléséhez. Mielőtt azonban megfogalmazom saját ajánlásaimat a KKV-k számára, fontosnak tartom ezen vállalkozások legfontosabb jellemzőinek bemutatását. Továbbá említést teszek a CSR vállalati előnyeiről, valamint az EU által is felismert jelentőségéről.

5. MIKRO-, KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK ÉS A CSR

Úgy gondolom, hogy a környezeti és társadalmi problémák megfelelő szintű csökkentéséhez a probléma gyökerénél kell elkezdenünk a megoldások keresését. Ezért is foglalkozok részletesen a KKV-k jelentőségével. Véleményem szerint a probléma megoldásának egyik kulcsa az emberek tudatának formálásában rejlik. A KKV-szektornak fontos szerepe van ebben, hiszen a helyi közösségekkel való szoros kapcsolata lehetővé teszi, hogy – példamutató tevékenysége által – a helyiek gondolkodásmódjára is befolyással legyen. (Csáfor, 2009, p. 82.) Dolgozatomban azért a KKV szektor CSR aktivitását vizsgálom, mert a magyarországi munkaképes korú lakosság nagyobb része dolgozik ezen vállalkozások keretein belül. Működésük környezetre gyakorolt hatása sem elhanyagolható, mivel egyenként nem, de összességében jelentős erőforrás felhasználók. (Csigéné 2008, 68. oldal) Az eredményes CSR aktivitás állandósulásához véleményem szerint elengedhetetlen lenne a KKV szektor ilyen irányú motivációja.” *Amennyiben ez a vállalati réteg nem vállalja föl a jogszabályi kötelezettségeken túlmenő felelősséget, akkor a nagyvállalati CSR önmagában nem tudja megoldani a gazdálkodás társadalmi, technológiai, környezeti optimalizálását.*” (Szlávik-Füle, 2010, p. 20.) Az Európai Unió a CSR politikáján keresztül elő tudja segíteni ezen filozófia KKV-kban betöltött szerepének megerősítését, valamint minél szélesebb körben történő terjedését. Ezáltal érvényesíthetővé válhat a CSR hosszú távú, folyamatos koncepciója, mellyel egy élhetőbb környezetet biztosíthat a mostani és a jövő generációi számára.

Mielőtt azonban kitérnék az KKV-k CSR politikájának, valamint szerepvállalásának bemutatására, fontosnak tartom első lépésként, az KKV-k fogalmának meghatározását. A szakirodalomban a mikro-, kis- és közepes vállalkozások rövidítésére a KKV-t használják. A KKV-k méret szerinti besorolásánál a foglalkoztatottak létszáma az elsődleges szempont. Ennek tükrében a 2004. XXXIV.tv. 3. §-a értelmében KKV-nak minősül az a vállalkozás, amelynek:

- „(1)a) összes foglalkoztatotti létszáma 250 főnél kevesebb, és
- b) éves nettó árbevétele legfeljebb 50 millió eurónak megfelelő forintösszeg, vagy mérlegfőösszege legfeljebb 43 millió eurónak megfelelő forintösszeg.
- (2) A KKV kategórián belül kisvállalkozásnak minősül az a vállalkozás, amelynek
- a) összes foglalkoztatotti létszáma 50 főnél kevesebb, és

b) éves nettó árbevétele vagy mérlegfőösszege legfeljebb 10 millió eurónak megfelelő forintösszeg.

(3) A KKV kategórián belül mikrovállalkozásnak minősül az a vállalkozás, amelynek

a) összes foglalkoztatotti létszáma 10 főnél kevesebb, és

b) éves nettó árbevétele vagy mérlegfőösszege legfeljebb 2 millió eurónak megfelelő forintösszeg.”

1. táblázat: KKV-k csoportosítása

Vállalkozás	Foglalkoztatottak (fő)	Árbevétel (M euro)	Mérleg főösszege (M euro)
Mikro	10	2	2
Kis	50	10	10
Közép	250	50	43

Forrás: 2004. XXXIV.tv. 3. §-a alapján saját szerkesztés

KKV-k gazdaságban betöltött szerepe igen jelentős, mivel hozzájárulnak a települési szolgáltató térség teljesítményéhez, foglalkoztatási szintjének emelkedéséhez, ezzel összefüggésben a társadalmi jólét növeléséhez. A kis- és középvállalkozások a „GDP-nek mintegy feléhez, 45-50%-ához járulnak hozzá, a foglalkoztatottságnak megközelítőleg 2/3 részét adják, a vállalkozások számának pedig 99%-át teszik ki.” (Bodor-Orsós, 2009, p. 21.)

Tehát látható, hogy ezen vállalkozások –együttes teljesítményüket tekintve– meghatározó szerepet töltenek be hazánkban. Ugyanakkor környezetre gyakorolt hatásuk sem elhanyagolható, hiszen összességében jelentős erőforrás felhasználók. (Csigéné 2008, p. 68.) KKV-k méretük mellett tevékenységi köreik, szervezeti struktúrájuk, tulajdonosi viszonyaik nagy változatosságot mutatnak, tehát nincs minden vállalkozásra egységes filozófia. A CSR koncepcióra minden vállalatnak saját magára szabott politikát kell kidolgoznia. „A vállalatok társadalmi felelősségvállalásának jellege mindemellett függ a település, valamint a vállalat méretétől is, továbbá attól, hogy mennyire fontos szerepet játszik egy-egy vállalat a helyi közösség életében, az adott településen milyen szerepet tölt be a foglalkoztatásban, adófizetése révén mennyiben járul hozzá a település bevételi forrásaihoz.” (Csigéné 2008, p. 53.) Mindemellett léteznek olyan közös jellemzőik is, melyeket általánosságban minden KKV-re elmondhatóak. (Gál, 2011, p. 8.)

- Alacsony hatékonyság és termelékenység

Némethné Gál Andrea (2009) *A kis- és közepes vállalkozások versenyképessége* című értekezésében tárgyalja részletesen Magyarország KKV-inak hatékonysági és termelékenységi jellemzőit. Megállapította, hogy 2004 óta csökkenő ütemben növekszik a termelékenység, ami a nagyvállalatokkal, valamint az európai KKV-kkal összehasonlítva is igen alacsonynak mondható. Ez az eredmény igen aggasztó, mivel egyre inkább alulmaradunk a környező országok növekedésének ütemétől, valamint a lemaradás következtében a CSR-ra fordítható összegek is elmaradnak a várttól.

- Rugalmasság, gyors reagálás

A KKV-k egyik legnagyobb erőssége a nagyvállalatokkal szemben, hogy a helyi szinttel való szoros kapcsolat eredményeképpen gyorsan képes reagálni a környezeti változásokra. Rugalmassága nemcsak a termelésre, hanem a fogyasztói igényekre, logisztikai rendszerre vonatkozóan is kiterjed (Némethné, 2009, p. 79.). Természetesen mindez rendkívül jól kamatoztatható egy hatékony CSR stratégia kidolgozásakor. (Harwood-Humby-Harwood, 2011)

- Tulajdonos-menedzser személye

KKV-k esetében a menedzser és a tulajdonos együtt hozzák meg a döntéseket. A KKV-k esetében gyakori, hogy a menedzseri és tulajdonosi pozíciót ugyanaz az ember tölti be. Kulcsfontosságú szereppel rendelkezik a közös felelősségvállalás motiválásában. Amennyiben a vezető elkötelezett a CSR iránt, úgy tudja kialakítani és szervezni a vállalati kultúrát, a vállalati menedzsmentet és folyamatokat (beépítve annak stratégiájába), hogy a külső-belső érintettek felé is közvetíteni tudja ennek fontosságát, ez által az egész vállalat elkötelezettségének mozgatójává válhat.

A vezetők egyrésztől gyakran információhiánnyal küzdenek a CSR területén, vagy nem is ismerik a fogalmat, vagy nem foglalják bele a stratégiájukba. Másrészt pedig nem is tudnak arról, hogy esetenként felelős tevékenységet végeznek. Pedig a CSR koncepció egyik nagy előnye a vállalkozások számára, hogy versenyelőnyt biztosíthat, ami egy erős gazdasági versenyben fontos kapaszkodó is lehet. Ám valódi versenyelőnyt ilyen téren csak akkor lehet szerezni, ha a CSR-t integráltan alkalmazzák stratégiájukban. A hatékonyság kulcsa, hogy a CSR stratégiát a központi stratégiába ágyazottan, tehát hosszú távú elkötelezettség mellett kell megvalósí-

tani. A CSR területnek is menedzselésre van szüksége, ami leginkább egy önálló CSR részleggel vagy különálló CSR-felelős pozíció megalkotásával a legcélravezetőbb. Amennyiben a vállalat hitelességet akar építeni, hitelesnek is kell lennie. (Juhász, 2010, p. 11.)

- Informális kapcsolatok

A KKV-k nagymértékben jelen vannak az emberek hétköznapijaiban. A kapcsolati háló bizonyára erősebb az érintettekkel, a civil szervezetek és vezetőik feltehetőleg ismertebbek, a nyújtott támogatások felhasználása is jobban áttekinthető, mint a nagyobb településeken, esetleg nagyobb vállalkozásoknál. A KKV-k működése során inkább az informális, közvetlen kapcsolatok, kommunikáció a meghatározó. Sok esetben családi vállalkozásokról beszélhetünk, ahol a munkavállalók, vezetők rokoni, ismerősi kapcsolatban is állhatnak egymással. Ezek az informális hálók segíthetik a vállalatot abban, hogy a lehető legmegfelelőbb, a helyi igényekhez leginkább igazodó CSR stratégiát alakítson ki.

- Alacsony tőkeintenzitás

KKV-k a finanszírozási források hozzáférése terén, mind a saját tőke, mind az idegen tőke vonatkozásában sokkal kedvezőtlenebb helyzetben vannak, mint a nagyvállalkozások. A kedvezőtlen finanszírozási helyzetük miatt a KKV-k a hitelintézzel szemben kedvezőtlenebb alkupozícióval rendelkeznek. (Dankó, 2011, p. 21.) Ezért a tőke-intenzív tevékenységek alapvetően a nagyvállalatokhoz kötődnek, míg a KKV-k inkább a munka intenzív iparágakban dominálnak. (Gál, 2011, p. 8.) Ugyanez igaz a CSR-hoz kapcsolódó tevékenységekre is, hiszen egy kisebb cég, inkább a munkaerő intenzív (és kevésbé költséges) programok létesítésében láthatnak valódi lehetőséget a megítélésük javítására és a versenyképességük növelésére.

- Alulfinanszírozottság

Az alacsony tőkeintenzitás miatt is gyakori problémaként jelentkezik a KKV-knál a finanszírozási nehézségek, mely még a fejlődni képes vállalkozásoknál is nehézséget jelent. Az EU kkv- politikájában is kulcsfontosságú ezen szektor finanszírozási problémáira való megoldások keresése. Számos tanulmány született már arról, hogy a KKV-k teljesítményi növekedésének legfőbb akadálya a finanszírozási nehézségek. Gazdasági kibontakozásukat jelentősen korlátozzák likviditási problémáik. Ez a probléma jelentkezhet a kisebb vállalkozások CSR tevékenysége esetében

is, hiszen ők kevésbé tudnak nagy összegeket mozgósítani egyes társadalmi és környezeti programjaiknak a megvalósítására.

5.1. A CSR alkalmazásának előnyei KKV-k esetén

A finanszírozási problémák hallatán felmerülhet bennünk a kérdés, hogy *miért dönt úgy a vállalat, hogy stratégiájának szerves részeként kiemelten ügyel a felelős vállalati viselkedésre? Miért éri meg a vállalatoknak? Hiszen ez a vállalatok számára többletköltséggel is jár. Vajon mi motiválhatja őket?*

Úgy gondolom e mögött pénzügyi és nem pénzügyi motivációk egyaránt rejlenek. Véleményem szerint az egyik legfontosabb nem pénzügyi motiváló tényező a lelkiismeret. A vállalatok tisztában vannak azzal, hogy tevékenységükkel (legyen az termelő vagy szolgáltató) hozzájárulnak a környezeti terhelés növeléséhez, lévén, hogy működésük során erőforrásokat használnak fel. A vállalatoknak fel kellene tehát ismernie azt, hogy a profit-szerzés mellett vannak olyan területek is, mint a társadalom és a környezet, amire szintén figyelmet kell fordítani. Nyújtania kell valami pluszt a közösségnek, ahonnan a profitja származik. Az ideális CSR egyszerre segíti a fenntarthatóság elérését célozva a felelős, társadalmi és környezeti szempontokra odafigyelő vállalati működést, valamint a közvetlen, funkcionális előnyök, kedvező piaci lehetőségek megszerzését. (Berki, 2011, p. 14.) Világos és egyértelmű, hogy a vállalatok társadalomra gyakorolt hatása jelentős lehet. Ha ezt megfelelően használják egy olyan vállalat, aminek a működése sok embert érint, olyan termékek gyártásával foglalkozik, melyet sokan használnak és egy már elterjedt, kedvelt és megbecsült márka birtokosa, az adott vállalat helyes, megfontolt CSR stratégiával kiemelkedő versenyelőnyre tehet szert. Nem csak maga mögé utasíthat hasonló méretű és kisebb vállalkozásokat, de nagyobb méretű és tőkeerősebb vállalkozások számára is fejtevényt jelenthet egy társadalmilag felelősen eljáró kisvállalkozás. (Garay-Font, 2012)

„A vállalat létének feltétele a versenyben való helytállás.” (Chikán, 2006, p. 55.) KKV-k számára különösen nehéz a versenyben maradás, a lépéstartás az egyre terjedő nagy tőkéjű multinacionális vállalatokkal, amelyek a marketingkommunikáció minden eszközét igénybe tudják venni, megfelelő anyagi források birtokában.

„A verseny bármely vállalat számára igen sokrétű és sok színterű kihívást jelent, ahol hosszú távon a vállalati képességek a döntőek. Tartós versenyelőnyt csak akkor szerezhetsz a vállalat, ha képes a külső és belső környezeti kihívások valódi tartalmának és jö-

vőbeni alakulásának felismerésére és előrejelzésére, valamint a lehetőségek megragadására, illetve megteremtésére.” (Chikán, 2006, p. 55.)

A vállalkozások számára a CSR jelentős többletköltséget jelent főleg a folyamat megkezdésekor, de ugyanakkor hosszútávon megtérülő befektetésnek bizonyul hisz számos szempontból jelentős előnyöket hordoz. A következőkben a CCBE (The Council of Bars and Law Societies of the European Union, 2003)⁴ dokumentumban feltüntetett előnyöket veszem sorra.

- *Javuló kép a vállalat arculatáról, illetve a márka, a védjegy várható felértékelődése.*

A vállalatról kialakult kép az egyik legfontosabb versenytényező.(Csigéné, 2008, p. 12.) A jó tetteknek hírértéke van és ezekből a hírekből táplálkozik a vállalat pozitív arculata. (Gupta- Pirsch, 2008)

- *A vállalat vonzóbb lesz a jó szakemberek számára, illetve könnyebb lesz a cégnek megtartania az ilyen értékes dolgozóit.*

Segíthet a vállalatot vonzóvá tenni a jól képzett, motivált munkavállalók számára. A vállalkozásról egy pozitív képet ad, ha egy tisztább, szebb jövő iránt elkötelezett, valamint nyugodtabb munkahelyi légkört igyekszik kialakítani, környezetbarát tevékenységeket épít bele üzletmenetébe

- *A javuló munkaszellem pozitív hatása a munkaerőre (elkötelezettebb, produktívabb, stb).*

Talán a legfontosabb CSR haszonnal mégis a munkavállalók körében számolhatnak a vállalat vezetői. Több kutatásból és felmérésből is kiderül, hogy a CSR tevékenységek növelhetik a munkavállalók motiváltságát, a cég iránti hűségüket is, aminek közvetett eredményét a termelékenységi, és a gazdasági mutatók is tükrözik. (Horváth-Szalai, É.n., p. 7.) (Holmqvist, 2009)

⁴ <http://www.ccbe.eu/index.php?id=12&L=0> (letöltés dátuma: 2012.10.12.)

- *Javuló válságmenedzselés, a rizikók és botrányok megelőzésének fejlődő képessége.*

Hatékony kockázatmenedzsmentet tesz lehetővé a CSR. Ilyen hosszú távú kockázat lehet például a termékek által előidézett károk, a keletkezett környezeti hulladék, a munkahelyi- és közbiztonság, az alapanyagként felhasznált természeti erőforrások szűkössége vagy az energiaárak ingadozása.

- *Jó kapcsolat a hatóságokkal, a közösséggel, a közvéleménnyel és főként a médiával.*

A helyi közösséggel való szoros együttélés a KKV-k esetében együtt jár a gondok közvetlen átélésével és a problémák megoldásáért érzett felelősséggel. Továbbá, az elvárások, kisebb- nagyobb problémák, megnövekedett szolgáltatások, igények területén jelentős információ áradattal rendelkeznek. A társadalmi rétegben való aktivitása számos ismeret el-sajátítására adott lehetőséget.

- *A PR és a reklám lehetőségek megsokszorozódása.*

A CSR koncepció jól tesz a vállalat hírnevének. „*A közönségkapcsolati tevékenységek célja, hogy a fogyasztókban általában a közvéleményben kedvező vélemény alakuljon ki a vállalatról, alkalmazottairól, termékeiről.*” (Chikán, 2006) A környezetvédelem támogatása, a dolgozók számára biztosított jobb körülmények a szociális programok támogatása akár olyan marketing hatásokat generálhat, mint egy jól megtervezett médiában történő hirdetési kampány. (Gondolok itt a működés során keletkező hulladék szelektív gyűjtésére esetleges újrahasznosítására, a rugalmasabb munkaidő és a mobilitást segítő egyéb körülmények biztosítására, színházi vagy egyéb közösségi program lehetőségek támogatására a dolgozók számára.) Egy jó PR kampánnyal a vállalat erős márkapozícionálást érhet el. (Zyglidopoulos–Georgiadis–Carroll–Siegel, 2012)

- *Nagyobb fogyasztói és beruházói érdeklődés, új lehetőségek*

A jó reputáció meggyőzően hat a befektetőkre, az új munkatársakra és a vevőkre. Az új kapcsolatok felfrissítik az értékesítési csatornákat.

- *Vevői lojalitás*

A CSR hozzájárulhat a vevői lojalitáshoz, új ügyfelek megszerzéséhez. Azon fogyasztók, illetve ügyfelek, akik elkötelezettek a felelős magatartás iránt, azokat a vállalatokat fogják választásuk során előnyben részesíteni, akik szintén felelősen működnek. Egyes fogyasztók, alkalmazottak úgy érzik, hogy felelősen viselkedő vállalatoktól vásárolva, maguk is tettek valamit a környezetért és a társadalomért, és ez elégedettséggel tölti el őket. Ezáltal a vállalat vásárlói, alkalmazotti lojalításra tehet szert, átcsábítva más akár nagyobb vállalatok célközönségét is.

Ugyanakkor meg kell említeni azt, hogy sokan egy egyszerű reklámfogásként tekintenek csupán a CSR-ra, ami számukra nem több mögöttes tartalom nélküli kommunikációnál. Véleményem szerint az üzleti életben a kommunikációnak fontos szerepe van, hiszen manapság képtelenség érvényesülni nélküle. De attól ez még nem jelenti azt, hogy hiteltelennek kell lenni. Önmagában a tény, hogy egy vállalkozásnak versenyelőnye származik a CSR tevékenységéből, jelentésekből stb. és marketing szempontokat is hordoz magában, nem gondolom, hogy elítélendő lenne. Vannak természetesen vállalatok, melyek beépítették működésükbe a CSR-t, de csak a hírnevüket akarják vele növelni, valamint a fogyasztókat, befektetőket megnyerni általa. Ezt az is bizonyítja, hogy sok esetben a CSR osztály és munkatárs a kommunikációs részleghez tartozik, ahelyett, hogy a HR vagy környezetvédelmi területen belül kapnának helyet a vállalaton belül. Ha a vállalat valóban felelősen működik a HR területre helyezi a CSR osztályt, mivel a HR terület a CSR önkéntes voltát hangsúlyozza, míg a PR, kommunikációs területen a programok és adományozások hírverése a fontosabb. (Balla, 2010, p. 9.)

A CSR kommunikációjának lényege abban rejlik, hogy a vállalatok megmutassák, hogy mit tettek a környezetért, társadalomért, ezáltal motiválják a versenytársakat, valamint tudatosságra ébresztik az embereket is. Olyan “win-win” jellegű helyzetet teremthet, amelyből a vállalat, a környezete és a társadalom egyszerre profitálhat.

5.2. Az EU KKV politikája

Napjainkban az Európai Unió számára is lényeges szempont, hogy felhívja a figyelmet a vállalati szféra felelősségvállalására, kiemelve a mikro-, kis- és középvállalati szektor megfelelő irányba terelését, kezelését. (Bodor-Orsós, 2009, p. 18.)

Európai Unió 2000-től kezdett kiemelten foglalkozni a CSR hosszú távú koncepciójával. A liszaboni csúcson egy dinamikus, versenyképes gazdaság létrehozását tűzte ki célul a társadalmi felelősségvállalásra alapozott iránymutatással. Kisvállalatok Európai Chartája KKV-k érdekében jött létre. A fő cél a KKV-k indulásának és növekedésének segítése, a vállalkozói gondolkodás és magatartás elősegítése a gazdasági környezet javításával, forrásokhoz való jutás támogatásával kívánta az Unió ezt a célt elősegíteni. (Némethné 2009, p. 98.)

Egy évvel később az Európai Bizottság (EB) kiadta a Zöld könyvet, amiben a CSR önkéntes voltát hangsúlyozza. A KKV-szektornak jelentős szerepe van az európai gazdasági növekedésben, a munkahelyteremtésben és a fenntartható fejlődés megvalósításában. Az Európai Bizottság 2004 óta kiemelt területként kezeli a kis- és középvállalkozások gazdasági és társadalmi szerepét. Ezért az elkövetkezendő években a Bizottság nagy hangsúlyt kíván fektetni a lemaradó KKV-k CSR tevékenységének támogatására. Ennek eredményeképpen jött létre a Bizottság a „Modern kkv-politika a növekedésért és foglalkoztatásért” című dokumentuma, ami a korábbi KKV-politika megújítása mellett a „Gondolkozz először kicsiben!” elv alkalmazását kívánja előtérbe helyezni a KKV-kat érintő kérdésekben. A 2008-ban elfogadott Small Business Act (SBA) egységes keretfeltételek kialakítását, a kkv-kat érintő politikák kidolgozását tűzte ki célul. Ezen keretfeltételeket nagymértékben meghatározza, hogy a társadalom mennyire ismeri el a vállalkozókat. A „Gondolkozz először kicsiben!” elv következetes alkalmazásával tíz elvet fogalmaztak meg, amelyek fő célja, hogy *„egyre javuló jogi és igazgatási környezetet teremtsenek a kisméretű vállalatok számára.”* (Némethné, 2009, p. 99.)

Az Európai Unió a gazdaság kulcsfontosságú szereplőinek tartja a KKV-kat. Emiatt számos lépést is tett a szektor fejlődésének támogatására, elősegítésére. (évek óta hangsúlyt fektet a KKV-fejlesztési koncepciók és támogatási programok kidolgozására) Az Európai Bizottság értékelése szerint az eddigi tevékenységeknek köszönhetően érzékelhető, de még koránt sem elegendő eredmény mutatkozik a KKV-k fejlődésének elősegítése terén, ezért a KKV-szektorra a jövőben is nagy figyelmet kíván szentelni az Unió. (Némethné, 2009, p. 100.)

2005-ben az Európai Bizottság által létrehozott, EU-tagállamok által kinevezett szakértőkből álló „Európai CSR és KKV szakértői csoport” a KKV-knak szóló CSR megoldásokat dolgozott ki: *Hogyan segíthetünk többet kisvállalkozásoknak, hogy tevékenysé-*

gükbe a társadalmi és környezeti kérdéseket is beépítsék címmel.⁵ A szakértői csoport néhány kulcsüzenete a következő:

- A vállalkozások társadalmi felelősségvállalása nem új jelenség a kis- és középvállalkozások számára. A nagyvállalatok jótékonykodó cselekedetei már a 19. században is jelen voltak. A vállalati felelősség először csak környezeti aspektusai-ban, majd később társadalmi irányultságában is kezdett kibontakozni. manapság használt „vállalkozások társadalmi felelőssége” megnevezéssel lehetne illetni. A nagyobb vállalkozások CSR tevékenységével szemben a KKV-k CSR aktivitása kevésbé intézményes és inkább ad hoc jellegű, de legalább olyan értékes, mint a nagyvállalatoké. A cél, hogy minél többen, minél nagyobb mértékben vegyenek részt társadalmi felelősségvállalásban.
- Hosszútávon megtérülhet Ahogyan azt az előző fejezetben is kifejtettem a kezdeti többletköltségek mellett hosszú távon számos előnnyel jár. A környezetre és társadalomra fordított áldozatok a jövőben megtérülést eredményezhetnek és hozzájárulhatnak a fenntartható fejlődés koncepciójához egyaránt.
- A személyi és etikai értékek is fontosak. Milton Firedman (1970), Nobel díjas közgazdász egyik New York Times-ban megjelent cikkében úgy fogalmaz, hogy csak az emberi lények tartoznak erkölcsi felelősséggel tetteiért. A vállalat nem emberi lény, hanem egyénekből álló szervezet, ezért egy cégen belül minden egyén maga felelős cselekedeteiért. Egyetértek Dósa Erzsébettel abban, hogy ”[...] olyan stabil, etikai értékekkel rendelkező, öntudatos emberek közösségét kell megteremtünk, ahol az állam és a vállalatok társadalmi felelőssége mellett az egyének társadalmi felelősségéről sem terelődik el a hangsúly annak érdekében, hogy a közösen vallott értékeket közös cselekvéssé lehessen változtatni. Az érdembeli változások egyéni felismerések mentén eggyé kovácsolt összefogás révén megvalósítható-ak!” (Dósa, 2011, p. 40.)
- A vállalkozások társadalmi felelősségvállalása lehetőséget kínál valós problémák megoldására. A vállalkozások társadalmi felelősségvállalását többek között olyan

⁵http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sustainablebusiness/files/csr/documents/eg_report_and_key_messages/key_messages_hu.pdf letöltés dátuma: 2012.10.10.

célok elérésére is lehet alkalmazni, ami akár a vállalkozások, települések, ágazatok, lakosság valós problémáira kínálhat megoldást.

- Fontos a KKV-kal regionális és helyi szinten folytatott együttműködés. A KKV-k helyiekkel való szoros kapcsolata révén hatékonyan tudnak hozzájárulni a helyi szintű társadalmi-gazdasági fejlődéshez, amennyiben a közösség felelősségteljes tagjaiként tevékenykednek.⁶ A KKV-k sajátossága, hogy a vállalkozás érintettjei (helyi intézmények, tulajdonos, menedzser, vevők és alkalmazottaik) ugyanazon közösség tagjai. Ebből következően az érintettek közvetlenül is ismerhetik egymást, ami oldottabb légkört és nagyobb mértékű elköteleződést jelenthet a vállalat irányába. (Málovics, 2011, p. 112.)
- Ipari csoportokban és ágazatokban folytatott együttműködés. CSR-ra nincs általános recept, elérő iparág, vállalkozás, földrajzi elhelyezkedés más és más CSR tevékenységet kíván.
- Az érdekelték közötti együttműködés létfontosságú. A vállalatnak működése során egyensúlyt kell teremtenie a különböző érintettek érdekei között.
- A KKV-kal együttműködő szervezetek központi szerepet töltenek be. Lényeges szereppel rendelkeznek ezek a szervezetek, amelyeket segíteni kell, hogy azok is támogatni tudják a KKV-k társadalmi szerepvállalását, a KKV-knak adott tanácsokkal és támogatással. Az ilyen szervezetek a KKV-k számára segítő támaszt nyújtva tudják a társadalmi felelősségvállalás kérdését világossá tenni.⁷
- A szövegezésnek és a fogalmaknak egyértelműnek kell lenniük.
- A társadalmi felelősségvállalást jobban be kell építeni az oktatásba esetleg egy felelős oktatási rendszerben helyet kaphatna a CSR, főleg a felsővezető képzésben. Megkönnyíteni a vezetők helyzetét, mert megtanulnának elkötelezetten hozzálátni a feladataikhoz és akkor tudnak kellő mértékű és mélységű hatást gyakorolni a környezetükre, az alkalmazottaikra, ha eléggé elhivatottak elég információval és tudással rendelkeznek az ügy iránt.

⁶ http://www.csr-training.eu/fileadmin/downloads/HU/HU_2/HU_2_1.pdf letöltés dátuma: 2012.10.10.

⁷ http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sustainable-business/files/csr/documents/ree_report_en.pdf letöltés dátuma: 2012.10.10.

- Nem minden KKV egyforma. a KKV-k tőkeerősségüket, jövedelemtermelő képességüket, szervezeti struktúrájukat, iparágat illetően nagyon különbözőek lehetnek.
- A vállalkozások társadalmi felelőssége másként fest az Unió egyes országaiban. Az Európai Unió egyik legfontosabb célkitűzése az, hogy a vállalkozások társadalmi felelősségének fogalma, jelentősége az Unió egészében egyforma elképzelés szerint, egységesen alakuljon ki. Ugyanakkor a CSR gyakorlati megvalósítása során a koncepciót az egyes nemzetek és régiók adottságaihoz kell igazítani.
- Jobban kell hangsúlyozni a vállalkozások társadalmi felelősségének szükségességét. A KKV-k CSR politikájának nagyobb mértékű terjedéséhez ezen céloknak megfelelő környezetet kell kialakítani.
- A kormányzatnak is felelősen kell cselekednie. A társadalmilag felelősként viselkedő vállalatok működése jelentős mértékben érintheti közvetlen és közvetett környezetüket. Ez a kapcsolatrendszer pedig egy olyan körfolyamatot indít le, mely hálószerűen beburkolja a gazdaság egészét. Kihatással van a többi vállalat viselkedésére és emellett az állami intézmények tevékenységére is. Érinti az adózáspolitikát, a versenytörvénnyel kapcsolatos ügyeket (több, kevesebb peres eljárás). Adóbevétel kiesést okoz ugyan, viszont csökkenti a kormányzat által a költségvetésből elkülönítendő összeget az egyéb kiadásokra, mint például a környezetvédelem, vagy a munkahelyi környezet megfelelő biztosítására fordított ellenőrzések költsége, esetleg a szabályos hulladékgyűjtés stb. Az állam szerepe a CSR tevékenység kedvező feltételeinek megteremtése, nem a direkt beavatkozás. (Győri 2010, p. 146.)
- Több tudományos kutatásra van szükség a KKV-k társadalmi felelősségvállalásával kapcsolatban.
- Nagy a kihívás, de a jutalom is. A végső cél, hogy a vállalkozások CSR tevékenysége minél szélesebb körben elterjedjen, ehhez először kis lépések szükségesek, ami az idő elteltével nagy eredményeket hozhat ezen a területen.

Egy-egy vállalkozás szükséges, de nem elégséges feltétele a CSR és a fenntarthatóság hosszú távú koncepciójának elterjedéséhez. Egy élhetőbb világ létrehozása az olyan „apróságoknál” kezdődik, mint egy demokratikusabb munkahely kialakítása, az etikus üzleti

magatartás betartása, vagy éppen a felnövekvő nemzedék környezettudatossá nevelése stb. Ahogy Neil Armstrong (1969) is mondta:

„Kis lépés egy embernek, de hatalmas ugrás az emberiségnek.”

Ehhez a részhez nagyon jól illik ez az idézet, mivel nemcsak a CSR és a fenntarthatóság alapgondolatát fedezhetjük fel a szavak mögött, de tükrözi dolgozatom egyik alapvető mondanivalóját. Szerintem a „kis lépések” (akár emberi, akár vállalati tettek) hozzásegíthetik a környezetet és a társadalmat, annak hosszú távú fenntarthatóságához, ezáltal egy mindannyiunk számára egy élhető jövő megteremtéséhez. A következő fejezetben ajánlásaimat ennek tükrében fogalmazom meg. Lehet, hogy talán apró lépéseknek tűnnek (akár az ajánlások, akár az, hogy az KKV-k szintjét tartom ehhez kiinduló pontnak), de társadalmi összefogással, globális mértéket ölthet és *„hatalmas ugrás lehet az emberiségnek”*.

6. MIT TEHET A VÁLLALAT? AJÁNLÁSAIM KKV-K RÉSZÉRE

A vállalatok rengeteg olyan eszközzel, információval, kapcsolatokkal rendelkeznek, melyek segíthetik az adott kistérségben élőket, ezáltal hozzájárulhatnak a társadalmi és a környezeti problémák megoldásához. Ezek lehetnek akár pénzbeli (adományozás, támogatás, szponzorálás stb.), akár nem pénzbeli (tanácsok, környezettudatosságra felhívni a figyelmet, szemétszedési akciók stb.) segítségek. Úgy vélem, hogy a CSR üzletpolitika érvényesítése nem pénz, hanem szemléletmód kérdése. Láthatjuk, hogy a CSR-ban rejlő lehetőségek száma szinten végtelen, ezért ha valaki valóban –és nem csak látszat tevékenységek révén - elhivatott ezen a területen, képes megtalálni a lehetőségeknek és korlátoknak leginkább megfelelő megoldásokat.

Mint azt már a dolgozatom elején is említettem a CSR-ra nincs általános recept. Eltérő iparági, vállalkozási forma- és méretbeli, valamint földrajzi elhelyezkedésbeli különbségek más-más CSR kihívást rejtenek, melyet a vállalatoknak az egyedi sajátosságokhoz igazodva kell teljesíteni. Dolgozatomban a vállalkozás méretét tekintve a KKV-k szerepével, területi tagoltság szerint pedig a kistérségek szintjével foglalkozom. Azért döntöttem úgy, hogy a kistérségek szintjén vizsgálom a CSR koncepcióját, mert ez a legkisebb olyan közigazgatási egység, melyre vonatkozóan a dolgozatomhoz kellő mélységű és mennyiségű adatok állnak rendelkezésre. A dolgozat végességére való tekintettel az iparági, formai különbségekre nem térek ki. Ennek megfelelően igyekszem olyan általános ajánlásokat megfogalmazni, amelyek nem tesznek különbséget iparág és vállalkozási forma között. Ajánlásaim megfogalmazásában a következőképpen jártok el:

1. *Első lépésben csoportosítom a kistérségeket klaszterezés segítségével.* A kistérségeket az általam kiválasztott különböző - CSR-hoz köthető- mutató alapján klaszterezés, illetve SPSS program segítségével 5 klaszterbe sorolom. Az így keletkezett klasztereket rangsorolom fejlettségi szintjük alapján, úgy, hogy a kistérségek 4 különböző (1főre jutó jövedelem; rendszeres támogatásban részesülők száma-ezer lakosra; 1 főre jutó ISDN; valamint az egy lakásra jutó szilárd hulladék) statisztika adatok átlagát külön-külön az országos átlag adataihoz viszonyítottam.
2. Majd *Maslow szükségletpiramisa* alapján sorra veszem, hogy a vállalkozásoknak az emberek milyen jellegű elvárásaira kell odafigyelnie. (Ferge, 1991)

3. *Végül az előző két szempont alapján megfogalmazom ajánlásaimat.* Ezen belül is először az általános, majd ezt követően az egyes klaszterek problémás területeire vonatkozó környezeti, illetve társadalmi ajánlásaimat.

Ezek nemcsak fejlettségi szintjükhöz mért hasznos tanácsok, sokkal inkább egy megfontolandó útmutatás, mely egyrészt versenyelőnyt és érintetti elégedettséget jelenthet a vállalkozások számára, másrészt ilyen kicsinek tűnő lépések sorozata vezet el a fenntarthatóság hosszú távú koncepciójához.

6.1. Kistérségek csoportosítása 4 statisztikai adat alapján

A Kistérség tulajdonképpen a települések között létező funkcionális kapcsolatrendszerek összessége alapján lehatárolható területfejlesztési-statisztikai egység.⁸ A kistérségek méretei – lényegükből fakadóan – nem arányosak. Általában nagyobb lélekszámú centrumhoz nagyobb népességű vonzáskörzet tartozik. 2010. évi CXLIX. törvény alapján 175 kistérség található Magyarországon.

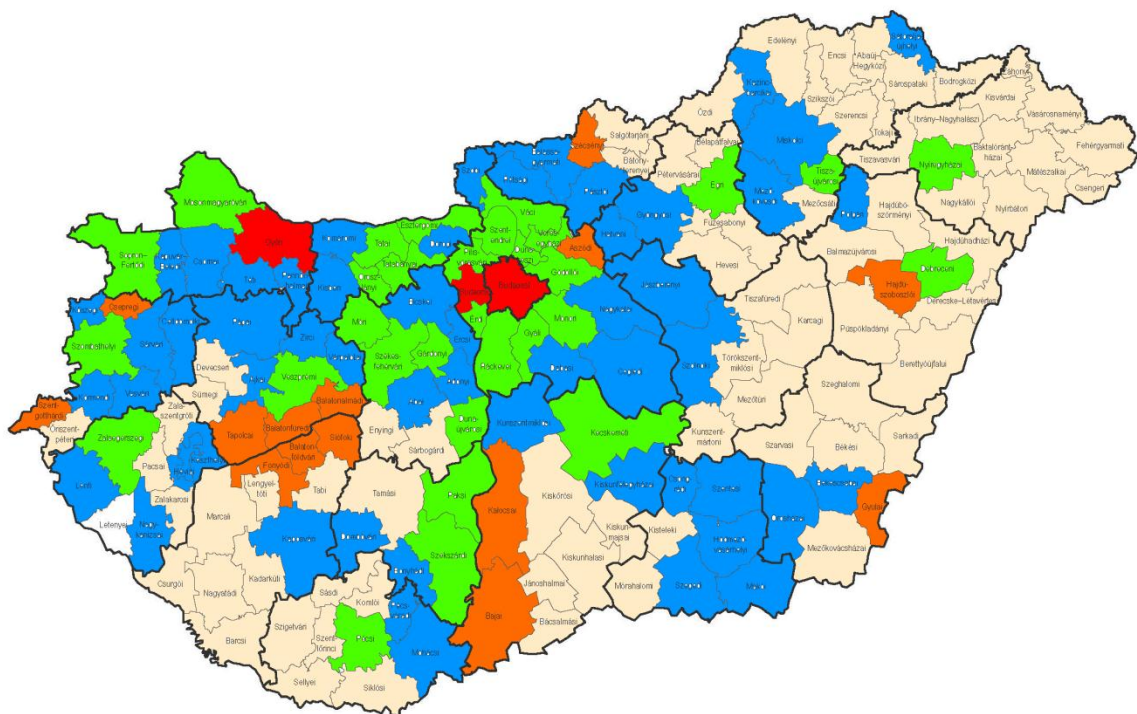
Ezt a 175 kistérséget olyan 4 statisztikai adat alapján csoportosítottam, melyek kapcsolatban állnak a CSR-al, azaz mind társadalmi, mind környezeti hatásuk jelentős. Ezek az „egy főre jutó jövedelem (Ft/fő)”, a „rendszeres támogatásokban részesülők (ezer lakosra)”, az „egy főre jutó ISDN”, valamint az „egy lakásra jutó szilárd hulladék (t)”. A jövedelem-mutató választása nem igényel sok magyarázatot, mivel ez képezi a társadalom egyik megélhetési forrását és a legjelentősebb gazdasági mutatók egyike. Az rendszeres támogatások számát azért tartom fontosnak, mert az adott kistérség szociális-jövedelmi helyzetéről ad lényeges információt. Az ISDN a 21. századi információs társadalom egyik lényeges eleme. A digitális kompetenciákhoz való jutás mértékét mutatja meg. (hogyan, milyen gyorsan érhetőek el az adott kistérségben élők) Az egy lakásra jutó szilárd hulladék pedig a társadalom által okozott környezeti terhelés egyik formája. Ezen mutatók adatait használom fel, hogy az egyes kistérségeket megvizsgáljam, valamint jellemzői alapján csoportokba rendezzem. Ehhez klaszterezést végeztem, SPSS programmal.

⁸http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:M6Tnmt03q4cJ:net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi%3Fdocid%3Da0900144.tv+k%3%B6z%C3%B6tt+l%3%A9tez%C5%91+funkcion%C3%A1lis+kapcsolatr endsze- rek+%3%B6sszess%C3%A9ge+alapj%C3%A1n+lehat%C3%A1rolhat%C3%B3+ter%C3%BCletfejleszt%C3%A9 si-statisztikai+egys%C3%A9g&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu_letöltés dátuma: 2012.10.10.

A klaszterezés lehetővé teszi, hogy az elemzésbe bevont változók alapján a megfigyelési egységeket viszonylag homogén csoportokba rendezzük. Tulajdonképpen a megfigyelési egységek számát csökkenti. (Sajtos-Mitev, 2007) Ez egy olyan dimenziócsökkentő eljárás, ahol a kistérségekhez rendelt adatok jelentik az eredeti dimenziókat, melyek alapján a kistérségeket csoportosítjuk. A csoportosítás alapja tulajdonképpen az, hogy az egyes kistérségek minden mutató mentén a lehető legközelebb legyenek egymáshoz és minden más csoporttól távol essenek. Standardizálást hajtottam végre, mely lehetővé teszi, hogy a különböző típusú skálákon mért változókat össze tudjam hasonlítani. (változók átlaga 0, szórása 1) Ahhoz, hogy a program ugyanolyan fontosságúnak lássa az adatokat, standardizált formában kell bevinni őket a modellbe. (Székelyi-Barna, 2002)

Mivel nagy mennyiségű kistérséget csoportosítottam (175), K-közép klaszter eljárást alkalmaztam. Egy ilyen eljárásnál az első lépésként meg kell határozni, hogy hány klasztert szeretnénk képezni, mert a meghatározott számú klaszterhez egy-egy középpontot rendel a program. Ezen középpontokat algoritmussal alakítja ki. Az algoritmus lényege, hogy az első meghatározott számú elem kiválasztása után a program sorba veszi a többi elemet. A már kiválasztott klaszterközéppontot akkor cseréli ki, ha az új elem és a klaszterközéppont közötti távolság nagyobb, mint a két legközelebb eső klaszterközéppont távolsága. Azt a klaszterközéppontot helyettesíti az új elemmel, amely hozzá a legközelebb esik.

Az SPSS programot többször is lefuttattam standard adatokkal. Először 4, 5, majd 6 és 7 klaszter esetén is. Végül 5 klaszter létrehozása mellett döntöttem. Azért választottam az 5 klasztert, mert elegendő mennyiségű információt biztosít a vizsgálatomhoz, valamint átlátható és könnyen kezelhető. Továbbá az eredmények is azt igazolták, hogy kellőképpen kifejezi a kistérségek fejlettségi fokát.

3. ábra: A csoportosított kistérségek földrajzi elhelyezkedése

Forrás: saját szerkesztés

Az így keletkezett klaszterekbe sorolt kistérségek számát a következő táblázat tartalmazza.

2. táblázat: Kapott klaszterek elemszáma

Klaszterek	Kistérségek száma (db)
I.	54
II.	73
III.	32
IV.	3
V.	13
Összesen	175

Forrás: Saját szerkesztés

A következő táblázat szemlélteti az egyes klaszterekre vonatkozó különböző statisztikai adatok átlagát valamint az országos átlagot.

3. táblázat: Klaszterekre vonatkozó átlagok

Klaszterek/Mutatók	Egy főre jutó jövedelem (Ft/fő/év)	Rendszeres támogatásban részesülők (ezer lakosra)	ISDN/fő	Egy lakásra jutó szilárd hulladék (t)
I.	1 621 991	55,98	0,02	0,59
II.	1 367 172	101,41	0,02	0,59
III.	1 958 250	40,65	0,04	0,73
IV.	2 434 115	29,80	0,09	0,62
V.	1 552 247	54,78	0,03	0,99
Országos átlag	1 571 129	72,32	0,02	0,65

Forrás: Saját szerkesztés KSH 2010-es adatok alapján

Ahhoz, hogy az egyes klasztereket fejlettségi szintjük alapján sorrendbe tudjam állítani az egyes klaszterek átlagos adatainak az országos átlagtól való eltérését számoltam ki. Ezt mutatja a következő táblázat.

4. táblázat: Országos átlagtól való eltérés

Klaszterek/Mutatók	Egy főre jutó jövedelem (Ft/fő/év)	Rendszeres támogatás ezer lakosra	ISDN/fő	Egy lakásra jutó szilárd hulladék (t)
I.	50 861	-16,34	0,000	-0,06
II.	-203 958	29,09	-0,006	-0,06
III.	387 120	-31,67	0,013	0,08
IV.	862 986	-42,52	0,065	-0,03
V.	-18 882	-17,53	0,001	0,34

Forrás: Saját szerkesztés KSH 2010-es adatok alapján

Tehát az egyes klaszterek átlaga és az országos átlag alapján a következő sorrend alakult ki a fejlettebbektől a kevésbé fejlettig:

5. táblázat: Klaszterek elnevezése

Rangsor	Klaszterek
1.	IV. Legfejlettebb
2.	III. Felzárkózó
3.	I. Átlagos
4.	V. Felzárkózók agglomerációja
5.	II. Elmaradott

Forrás: Saját szerkesztés

A következőkben *a fejlettségi rangsor alapján* tekintem végig az egyes csoportokat.

6. táblázat: A IV. klaszter főbb jellemzőinek adatai

Klaszter	Elnevezés	Kistérség	Kistérségek száma	Klaszterhez tartozó KKV-k (%)
IV.	Legfejlettebb	Budaörsi, Budapest, Győri	3	30,90%

Forrás: Saját szerkesztés KSH 2010-es adatok alapján

IV. klaszterbe tartozó kistérségek a főváros, illetve ahhoz közeli Budaörsi, valamint a határ melletti Győri kistérség. Az adatait tekintve a többi kistérséghez képest jóval nagyobb, pozitív eltérések látszanak, ezért is kapták a Legfejlettebb elnevezést. Az ország kistérségeinek 1,71%-a tartozik a Legfejlettebb csoportba. Az éves jövedelem adatok alapján több mint 862.986 Ft/fővel meghaladja az országos átlagot. A támogatásban részesülők száma itt a legalacsonyabb, mindössze átlagosan 29800 fő. Az ISDN-el rendelkezők száma is itt a legmagasabb, 0.065-el előzi meg az ország összes többi kistérségének adatait. Az egy lakásra jutó szilárd hulladék is az átlagos szint közelében található. Szonda Ipsos 2008-as⁹ felmérése alapján kiderül, hogy az átlagosnál többen vannak a budapesti székhelyű cégek között azok, akik pontosan ismerik a fenntartható fejlődés koncepcióját. Ennek következtében megpróbálnak a lehetőségekhez mérten figyelni környezetükre, mely abból is látszik, hogy a magas jövedelmek ellenére a felhalmozott hulladékmennyiségük nem haladja meg még az átlagos értéket sem.

„A jövő Győrben épül!”¹⁰ Olvashatjuk Győr honlapján. Ahol a környezetvédelmi, hulladékgazdálkodási, szennyvíztisztítási programoktól kezdve számos társadalmi, környezeti felhívást, jelentéseket is találunk. Továbbá nem véletlen, hogy a Győri kistérség Budapesttel került egy csoportba, mivel „az álláskereső munkaképes korú népességhez viszonyított aránya a főváros után Győrben volt a legalacsonyabb (5,3 %)” áll a Győr gazdasági programjában.

⁹ http://www.bcsdh.hu/images/uploads/Szonda_2008.pdf letöltés dátuma: 2012.10.10.

¹⁰ <http://www.gyor.hu/> letöltés dátuma: 2012.10.10.

7. táblázat: A III. klaszter főbb jellemzőinek adatai

Klaszter	Elnevezés	Kistérség	Kistérségek száma	Klaszterhez tartozó KKV-k (%)
III.	Felzárkózó	Debreceni, Dunakeszi, Dunaújvárosi, Egri, Érdi, Esztergomi, Gárdonyi, Gödöllői, Gyáli, Kecskeméti, Monori, Móri, Mosonmagyaróvári, Nyíregyházai, Oroszlányi, Paksi, Pécsi, Pilisvörösvári, Ráckevei, Siófoki, Sopron–Fertődi, Székesfehérvári, Szekszárdi, Szentendrei, Szombathelyi, Tatabányai, Tatai, Tiszaújvárosi, Váci, Veresegyházi, Veszprémi, Zalaegerszegi	32	30,83%

Forrás: Saját szerkesztés KSH 2010-es adatok alapján

Az ide tartozó kistérségek a nagy része megyei jogú város, vagy turisztikai központ illetve a budapesti agglomeráció tagja. (Továbbá a monori, móri, oroszlányi, pilisvörösvári, tiszaujvárosi és veresegyházi térségek tartoznak még ebbe a csoportba). Azért kaptak a Felzárkózók elnevezést, mert ők állnak a legközelebb az előző pontban említett fejlett csoporthoz. Az ide tartozó kistérségeknek van meg a legnagyobb esélye arra, hogy pár éven belül a felsőbb kategóriába léphessen. Az ország kistérségeinek 18,28%-a található ebben a csoportban található. Az egy főre jutó éves jövedelem több mint 387.120 Ft/fő-vel meghaladja az országos átlagot. Az eredmények alapján ezen klaszterbe tartozó kistérség rendszeres támogatottjainak száma a fő átlag alatt található, méghozzá átlagosan 31.670 fővel. Az ISDN-nel rendelkezők száma itt a második legmagasabb (0.04). Az egy háztartásra jutó szilárd hulladékkal kapcsolatos adatok jelentős mértékben meghaladják az országos átlagot (0.08). A klaszterbe tartozó megyei jogú nagyvárosok (pl. Veszprém, Székesfehérvár, Pécs, Sopron), a turisztikai központok (pl. Siófok, Gárdony, Gödöllő), a budapesti agglomerációhoz tartozó települések (pl. Gyál, Dunakeszi, Ráckeve, Szentendre) rendelkeznek olyan gazdasági és társadalmi erővel, hogy a térség lehetőségeire és az ott

élők körülményeire jelentős befolyással legyenek. Kedvezőbbek a munkalehetőségek, a kulturális, oktatási lehetőségek kínálata szélesebb, ezért sem véletlen, hogy a második legmagasabb jövedelemmel rendelkező kistérségek ebben a klaszterben találhatók.

8. táblázat: Az I. klaszter főbb jellemzőinek adatai

Klaszter	Elnevezés	Kistérség	Kistérségek száma	Klaszterhez tartozó mkkv-k
I.	Átlagos	Abai, Adonyi, Ajkai, Balassagyarmati, Békéscsabai, Bicskei, Bonyhádi, Ceglédi, Celldömölki, Csongrádi, Csornai, Dabasi, Dombóvári, Dorogi, Ercsi, Gyöngyösi, Hatvani, Hévízi, Hódmezővásárhelyi, Jászberényi, Kaposvári, Kapuvári-Beledi, Kazincbarcikai, Keszthelyi, Kisbéri, Kiskunfélegyháza, Komáromi, Körmendi, Kőszegi, Kunszentmiklósi, Lenti, Makói, Mezőkövesdi, Miskolci, Mohácsi, Nagykácsi, Nagykátai, Orosháza, Pannonhalmi, Pápai, Pásztói, Pécsváradi, Polgári, Rétság, Sárospatak, Sátoraljaújhelyi, Szegedi, Szentesi, Szobi, Szolnoki, Tét, Várpalota, Vasvári, Zirci	54	21,57%

Forrás: Saját szerkesztés KSH 2010-es adatok alapján

I. klaszter. Az Átlagos kategória, mivel ez nem a leghátrányosabb, de nem is a legfejlettebb kistérségek csoportja. Az adatokat tekintve, ez a csoport áll a legközelebb az országos átlagokhoz. Ezen klaszter tömöríti magába a kistérségek 30,86%-t. Ezen csoport éves jövedelmi adatai csupán 50.861 Ft/fő-vel haladják meg az országos szintet. Az ISDN-nel rendelkezők adata megegyezik az országos adattal, tehát 0.02. A rendszeres támogatásokat tekintve ezen a területen élők vannak legközelebb az országos átlaghoz, 16.340 fő-vel kevesebb az eltérés. Az adatok tekintve az egy lakásra jutó szilárd hulladék mennyisége az országos szintet nem éri el. Ezzel az egyik legkevesebb mennyiségű szilárd hulladékkal rendelkező kistérségeket foglalja magában a csoport.

9. táblázat: A V. klaszter főbb jellemző adatai

Klasz- ter	Elnevezés	Kistérség	Kistérségek száma	Klaszterhez tartozó KKV-k (%)
V.	Felzárkózó agglomeráció- ja	Aszódi, Bajai, Balatonalmádi, Balatonföldvári, Balatonfüredi, Csepregi, Fonyódi, Gyulai, Haj- dúszoboszlói, Kalocsai, Szécsé- nyi, Szentgotthárdi, Tapolcai	13	3,67%

Forrás: Saját szerkesztés KSH 2010-es adatok alapján

V. klaszter. Az ide tartozó kistérségek az országos jövedelmi és rendszeres támoga-
tási adatok átlagától sem állnak messze, lemaradásuk az előző csoporthoz képest alig ész-
lelhető. Csupán az egy lakásra jutó szilárd hulladék mennyisége az, ami kiemeli őket a
többi térség közül, az országos átlagot jelentősen meghaladó értékkel. Ezen adatokhoz
nagyértékben hozzájárul pl. Szentgotthárdon a hulladékégető, Aszódon a veszélyes hul-
ladéklerakó telep, továbbá a Csepregi, Tapolcai, Gyulai, Szécsényi, Bajai hulladéklerakók,
Balaton parti településeken főleg a nyári szezonban jelentős a nyaralók hulladék felhalmo-
zása stb. Ez nagy valószínűséggel szoros összefüggésben áll azzal a ténnyel, hogy a V.
csoportba tartozó kistérségek közvetlenül a III. klaszterbe tartozók mellett találhatóak (ki-
vétel a gyulai és szécsényi kistérség). Mivel a felzárkózó csoportban szintén magas az egy
lakásra jutó hulladék aránya, ezért a szomszédos viszonyból adódhat, hogy az itt keletke-
zett hulladék bizonyos részét az ötödik klaszterhez tartozó lerakókba szállítják. Így növel-
ve ezen csoport hulladék mennyiségét. A magyarországi kistérségek mindössze 7,4%-a
sorolható be ebbe a csoportba. A jövedelmi adatokat illetően ez a klaszter követi legszoro-
sabbban az előző csoportot, 69.744 Ft/fő-vel. A rendszeres támogatásban részesülők eseté-
ben is csupán 1200 fő a különbség. (ez az adat viszonylag kevésnek mondható a többi
csoporttal való különbséghez viszonyítva). Az ISDN-el rendelkezők azonban meghaladják
az országos, átlagos adatot, mely valószínűleg szintén a Felzárkózókhoz való közelségnek
tudható be. A kis méretből adódóan az KKV-k csupán 3,67%-a tartozik ebbe a klaszterbe.

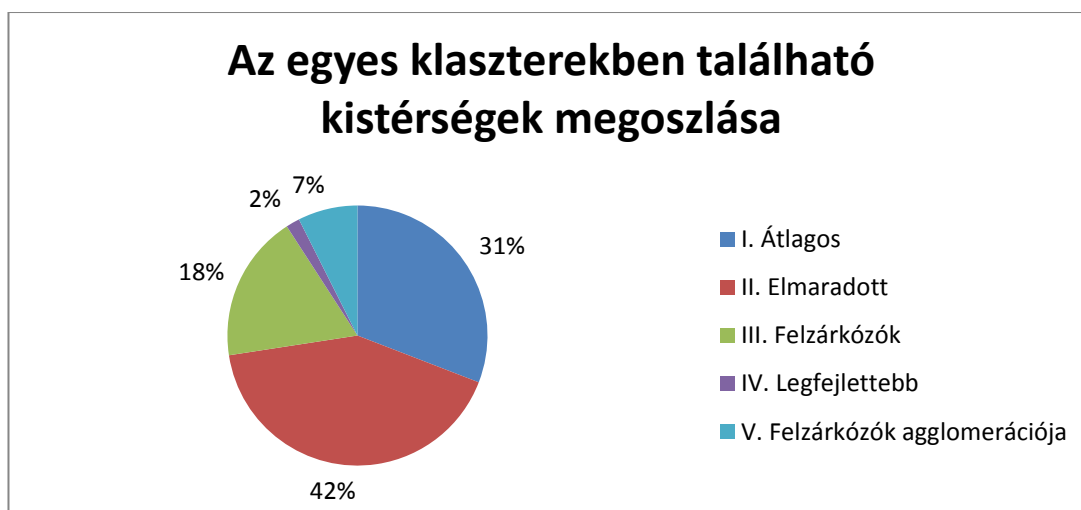
10. táblázat: A II. klaszter főbb jellemző adatai

Klaszter	Elnevezés	Kistérség	Kistérségek száma	Klaszterhez tartozó mkkv-k (%)
II.	Elmaradott	Abaúj–Hegyközi, Bácsalmási, Baktalórántházai, Balmazújvárosi, Barcsi, Bátorterenyi, Békési, Bélapátfalvai, Berettyóújfalui, Bodrogközi, Csengeri, Csurgói, Derecske–Létavértesi, Devecseri, Edelényi, Encsi, Enyingi, Fehérgyarmati, Füzesabonyi, Hajdúböszörményi, Hajdúhadházi, Hevesi, Ibrány–Nagyhalászi, Jánoshalmi, Kadarkúti, Karcagi, Kiskőrösi, Kiskunhalasi, Kiskunmajsa, Kisteleki, Kiszvárdai, Komló, Kunszentmárton, Lengyeltóti, Letenyei, Marcali, Mátészalkai, Mezőcsáti, Mezőkovácsháza, Mezőtúri, Mórahalom, Nagyatádi, Nagykálló, Nyírbátori, Ózdi, Óriszentpéteri, Pacsai, Pétervásárai, Püspökladány, Salgótarján, Sárospatak, Sarkadi, Sárospataki, Sásdi, Sellyei, Siklósi, Sümegi, Szarvas, Szeghalom, Szentlőrinc, Szerencs, Szigetvári, Tabi, Szikszói, Tamási, Tiszafüred, Tiszavasvári, Tokaji, Törökszentmiklós, Vásárosnamény, Záhony, Zalakaros, Zalaszentgrót	73	13,01%

Forrás: Saját szerkesztés KSH 2010-es adatok alapján

II. klaszter. A legelmaradottabb kistérségek a többi csoporthoz képest, ezért Elmaradottak nevet kapták. Magyarország kistérségeinek 41,7%-a ebben a klaszterben található. Az egy főre jutó éves jövedelmet tekintve jelentős (203 957 Ft/fő) eltérés tapasztalható a többi kistérség hasonló adataihoz viszonyítva. A rendszeres támogatásban részesülők száma itt haladja meg legnagyobb mértékben az átlagos szintet, méghozzá 29.090 fővel. Az ISDN-el rendelkezők, valamint az egy lakásra jutó szilárd hulladék esetében ugyanolyan értéket mutat, mint az I. klaszter. Előbbi adat azzal magyarázható, hogy ezen klaszter nagy létszám miatt jelentősen „lehúzza” az országos átlagot a maga szintjére, míg utóbbi az alacsonyabb gazdasági teljesítmény és a kisebb jövedelem, kevesebb hulladék generálásával függ össze. A csoport elmaradottságát jól mutatja, hogy a magasabb létszám ellenére csupán az KKV-k 13,01%-a tartozik bele ebbe a klaszterbe.

Az egyes klaszterek megoszlását a következő ábra szemlélteti:

4. ábra: Kistérségek aránya az egyes klaszterekben

Forrás: Saját szerkesztés KSH 2010-es adatok alapján

6.2. Maslow szükségletpiramisa

Az egyes kistérségekhez kapcsolható szükségleteket Maslow szükségletpiramisa alapján igyekszem felvázolni. A piramis egyes szintjeihez tartozó szükségletekből, valamint az azokból származó elvárásokból indultam ki. Megvizsgálom, hogy miként járulhatnak hozzá a magyar KKV-k ezen szükségletek kielégítéséhez. Az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők -Elmaradottak csoportja- esetében még az alapvetőbb szükségletek is nehezen elégíthetők ki. Maslow besorolásában ezek a fiziológiai, valamint a biztonság iránti szükségletek. Ezen szintekhez tartozó ajánlásaim elsősorban a hátrányos helyzetűek segítése, biztos munkahely teremtése lehet. Legfejlettebb kategóriában az alapvetőbb szükségletek magasabb szinten ki vannak elégítve, mint például az Elmaradottak csoportjában. A magasabb jövedelmi, kevesebb támogatási adatok erre engednek következtetni, ezért ezen csoportba tartozó KKV-k Maslow szükségletpiramisának felsőbb szintjein található szükségletek (önmegvalósítás, elismerés stb) nagyobb teret engednek a fenntarthatóság, felelős gondolkodásmód elősegítésében, kibontakozásában. (Ferge, 1991) A gyorsan változó környezeti felvételek, valamint a vállalkozások eltérő tulajdonságai miatt nem konkrét ajánlásokat fogalmazok meg, csupán tanácsokat az adott klaszterben lévő KKV-k számára, a 4 statisztikai adat (1 főre jutó jövedelem; ezer lakosra jutó rendszeres támogatásban részesülők száma; 1 főre jutó ISDN; valamint az egy lakásra jutó szilárd hulladék) figyelembevételével.

telével. Természetesen konkrét vállalkozásokra vonatkozóan konkrét elemzések szükségessé-
sék.

Maslow elmélete abból indul ki, hogy minden embert a szükségleteinek kielégítése motiválja. A szükségleteknek létezik egy hierarchiája (a szükséglethierarchia), mely az alapvető fiziológiai szükségletektől a komplexebb pszichológiai motivációkig terjed. Ezen szükségleteket 5 szinten, hierarchikus formában helyezkednek el. Az emberek célja, hogy a hierarchia alján lévő szükségletek kielégítését követően egyre feljebb és feljebb haladjanak a piramisban. Az egyik szinten lévő szükségleteket legalább részben ki kell elégíteni, mielőtt a felette lévő szint szükségletei a cselekvés jelentős meghatározóivá válnak. Ezek a szintek alulról felfelé a következők:

5. ábra: Maslow szükségletpiramisa

Forrás: Maslow (1968) alapján saját szerkesztés

A legalacsonyabb szinten találhatóak a fiziológiai szükségletek. Ez a szükségletek azon csoportját képviseli, melyek kielégítése alapvető feltétele a fennmaradásunknak. Olyan testi szükségletek, melyek az ösztönökhöz állnak közel. Pl. az éhség, szomjúság stb. Munkahelyi szempontokat tekintve ide sorolhatók maga a fizetés, a munkahelyi étkezés, fűtés, világítás. (Gaál-Szabó, 2007) Amennyiben ezen szükségleteinket részben vagy

egészen kielégítettük, szükségleteink feljebb lépnek egy szinttel. Itt találhatóak a biztonsági szükségletek. A biztonsági szint nem véletlenül a fiziológiai szint után következik, hiszen az ahhoz, hogy az alsó szint szükségletét tartósan ki tudjuk elégíteni, biztonságra, állandóságra, védelemre, megszokottságra van szükségünk. Tartózkodva az ismeretlen, szokatlan helyzetektől. A munkavégzés biztonsága, orvosi ellátás, biztos munkahely stb. ide tartozik. (Gaál-Szabó, 2007) Ennek kielégítését követően a közösség iránt szükségleteink válnak meghatározóvá. Fontos számunkra, hogy tartozzunk valahová, valaki(k)hez. Olyan közösség ez, akikkel társas kapcsolatot tudunk kialakítani. A piramis csak az emberre jellemző szükségleteket is tartalmaz, ilyen a megbecsülés, a kognitív, az esztétikai stb. szükséglete. Lényeges számunkra az elismerés, megbecsülés iránti vágy, melyet a következő szinten elégíthetünk ki. Él bennünk az igény, hogy elismerjenek bennünket a társadalom, közösség hasznos tagjaként. A sikerélmény vezet el bennünket az önbizalom kialakulásához. Az előléptetés, előmenetel, kitüntetések, teljesítmény-prémium ide sorolható. (Gaál-Szabó, 2007) A legfelső szinten az önmegvalósítási szükségletek találhatóak. Ez leginkább személyiség függő tényezők csoportja. Ezen a szinten teljesítjük ki magunkat, valószínűleg meg álmainkat, vágyainkat. Ez az a kategória, melyet soha nem lehet kielégíteni. Mindig lesznek újabb és újabb elérendő céljaink és vágyaink, melyeket el szeretnénk érni és ki szeretnénk elégíteni. Nagyobb döntési felelősség, kreatív feladatok, személyes fejlődés lehetősége, önálló munkavégzés mind ezen a szinten található. (Gaál-Szabó, 2007)

A következő fejezetben ajánlásokat teszek a különböző klaszterekbe sorolt kistérségekben működő KKV-k számára, hogy milyen - az adott kistérség fejlettségi szintjéhez leginkább köthető - tevékenységgel tudnának a környezetükben élők társadalmi szükségleteihez, és a környezet fennmaradásához hozzájárulni.

6.3. Ajánlások

Még a legapróbb gondolat szintjén is minden ember egyéni érdeke kell, hogy legyen a környezetre való odafigyelés, ezáltal egy élhetőbb jövő teremtése az egész társadalomnak, emberiségnek. Először olyan általános ajánlásokat fogalmazok meg, melyek függetlenek a klaszteranalízis eredményétől, minden térség, minden méretű vállalatára egyformán megfontolandóak. Ezt követően pedig az egyes klaszterekhez tartozó kistérségekben működő KKV-k számára teszek ajánlásokat, figyelembe véve az adott térség legfontosabb igényeit, melyekre a klaszterezés eredményéből lehet következtetni.

Általános felelősségvállalási ajánlásaim környezeti és társadalmi besorolásban a következők:

Környezeti:

- Energiafelhasználás csökkentése. Az irodákban érdemes a hagyományos égők helyett például LED izzókat, vagy kompakt fénycsöveket használni. Energiatakarékos eszközök, berendezések használata. Odafigyelni, hogy feleslegesen ne maradjanak égve a villanyok.
- Szelektív hulladékgyűjtés, optimális esetben annak feldolgozása az energiaigény egy részének lefedése érdekében (Reményi, 2010, p. 32.)
- Káros anyag kibocsátás csökkentése (benzin, termeléshez használt káros anyagok)
- Az emberek figyelmének felhívása. A környezeti problémák és azok javításának, megoldásainak tudatosítása. (pl.: plakátok, előadások formájában. Főként a fiatal korosztály megszólítására, és aktív szerepvállalására motiválása)

Társadalmi:

- Dolgozóinkra való odafigyelés:
- Munkavédelmi előírások és azok betartatása,
- Balesetvédelmi előadások
- Személyes problémák segítése,
- Tapintatos fegyelmezés,
- Végzett munka megbecsülése,
- Jó munkakörülmények biztosítása,
- Személyes lojalitás dolgozókhoz,
- Jó munkahelyi légkör kialakítása
- Vállalat épületein belül pihenő terek kialakítása,
- Orvosi szűrés. Fontosnak tartom a munkavállalókra való kiemelt odafigyelést, melynek egyik eszköze lehet a rendszerek orvosi szűrő napok bevezetése. Ez a megoldás nemcsak a dolgozóknak biztosít előnyöket, hanem a vállalatnak is. Ebben ez esetben a dolgozók mellőzése egy napra még mindig kevesebb idő kiesést jelent, mintha a dolgozó tartósan távol lenne megbetegedése miatt.
- A felelősség szemléletének „beépítése” a cég alkalmazottainak mindennapi döntési folyamataiba
- Kiegyensúlyozott alkalmazotti állomány kialakítása (etnikai és nemi szempontból)

- A munkavállalók figyelmének felhívása az öngondoskodás, az egészséges életmód fontosságára és az emberi kapcsolatok ápolására
- Létszámleépítés helyett rugalmas megoldások keresése (például átképzéssel)
- Stressz mentesebb környezet
- Az alkalmazottak egészségének figyelembe vétele
- Gyűlések, előadások, személyes megbeszélések biztosítása a problémák megoldására
- Jogszerűség, etikus magatartás
- A fogyasztók figyelmének támogatást igénylő témák felé való fordítása
- Az emberi jogok tiszteletben tartása és annak megkövetelése a partnercégektől is (pl: gyermekmunkaerőt igénybe vevő, kizsákmányoló vállalatokkal nem kötnék szerződést)
- Távmunka lehetőségének megteremtése és alkalmazása (csökkentve ezáltal a munkajárás környezeti terhelését, valamint a dolgozók rugalmasabb munkaidő beosztásának köszönhetően fokozva azok lojalitását illetve termelékenységét)

A következőkben tehát olyan ajánlásokat fogok megfogalmazni a KKV-k számára, melyek az egyes klaszterekbe tartozó kistérségek fejlettségi szintjéhez igazodnak. Erre vonatkozó ajánlásaimat a már korábban is feltüntetett táblázat adatai alapján fogom megfogalmazni, a kiemelt területekre koncentrálva.

11. táblázat: Alkotott klaszterek kiemelt területei

Klaszterek/Mutatók	Egy főre jutó jövedelem (Ft/fő/év)	Rendszeres támogatásban részesülők száma ezer lakosra	ISDN/fő	Egy lakásra jutó szilárd hulladék (tonna)
I.	1 621 991	55,98	0,024	0,59
II.	1 367 172	101,41	0,018	0,59
III.	1 958 250	40,65	0,038	0,73
IV.	2 434 115	29,80	0,089	0,62
V.	1 552 247	54,78	0,026	0,99
ÁTLAG	1 571 129	72,32	0,024	0,65

Forrás: Saját szerkesztés KSH 2010-es adatok alapján

Ebből világosan kitűni, hogy mely területen élők élnek rosszabb anyagi helyzetben, hol nagyobb a támogatásra szorulóknak száma, hol található kevesebb ISDN hálózat, valamint hol halmoznak fel több szilárd hulladékot az átlagosnál. Ez egy jelentős támpont lehet a vállalkozásoknak, hogy milyen területe(k)en szorulnak rá az adott kistérségben élők a támogatásokra, segítségnyújtásra annak érdekében, hogy az elmaradottabb területeken élők

is fel tudjanak zárkózni a fejlettebb területeken, csökkentve ezzel az ország fejlettségi széttagoltságát.

Az elv, amelyből kiindulok ajánlásaim során, az az, hogy azon vállalkozások, amelyek magasabb bevételre tesznek szert, lehetőségeihez mérten több és/vagy nagyobb mértékű támogatásban tudják részesíteni az adott kistérségben élőket. Egyes területek inkább természetbeli, mások inkább pénzbeli segítséget igényelnek. Természetesen az alacsonyabb bevétellel rendelkező vállalkozásoktól nem feltétlenül elvárt pl. egy nagyobb összegű támogatás. Léteznek nem pénzügyi jellegű formája is a felelősségvállalásnak. Számos megoldás létezhet pl. az emberekben a társadalmi és környezeti feladatok fontosságát tudatosítani, a környezettudatos fogyasztói magatartásra felhívni a figyelmet, a helyi iskolákban előadást tartani ennek jelentőségéről stb. Természetesen az adott szféra lehetőségeinek és korlátainak figyelembe vételével.

A statisztikai adatok alapján készített klaszterezés eredményei alapján, csak azokat a társadalmi és környezeti ajánlásokat foglaltam bele a lentebb lévő táblázatba (*12. táblázat*), melyek az általános ajánlásaimon felül teljesíthetők. Ezen általános teendők úgy gondolom minden vállalkozásnak –mérettől függetlenül- követendők, ugyanúgy ahogy a kisebb vállalkozásokra vonatkozó ajánlásaim érvényesek a közepes vállalkozásokra is.

A kérdés tehát az, hogy mennyiben segíthetik a KKV-k az adott kistérségekben élőket, akár pénzügyi, akár nem pénzügyi szempontokat tekintve.

Az I. klaszter, az Átlagos kistérségek csoportja. Látható az adatok alapján, hogy jövedelem tekintetében kicsivel meghaladja az országos átlagot, az ISDN-el rendelkezők száma teljesen átlagosnak bizonyult, míg a támogatásokra vonatkozó adat és a lakások hulladékmennyisége az átlagosnál kevesebb. Ez esetben nincs szükség szigorú hulladékgazdálkodási tanácsok megfogalmazására, csupán a kistérségekben élők figyelmének felhívására, hogy továbbra is ügyeljenek a környezetvédelemre, és ne növeljék hulladék felhalmozásukat. Mivel a jövedelmi helyzet nem mondható rossznak ebben a kategóriában, inkább a szociális, természetbeli támogatásokra hívnám fel a vállalkozások figyelmét.

12. táblázat: I. Klaszterhez kapcsolódó ajánlások

Klaszter	Szempont	Vállalkozások		
		Mikro	Kis	Közép
I. Átlagos	Társadalmi	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + • munkavállalók többségében helyiek legyenek • helyi problémák segítésében való részt vétel • Helyszinbiztosítás helyi programokhoz • Az iskolások/munkavállalók figyelmének felhívása az öngondoskodás, az egészséges életmód fontosságára és az emberi kapcsolatok ápolására • fogyasztók, alkalmazottak, beszállítók, üzleti partnerek, helyi közösség, civil szervezetek elégedettségéről adat gyűjtés	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + <i>mikro vállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + • helyi közösségek, önkormányzatok problémáiból részvállalás • helyi programok támogatása	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + <i>mikro vállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + <i>kisvállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + • Rugalmas munkaidő • munkahelyi étkezés biztosítása (egészséges ételekkel) • helyiek részére kedvezmények • helyi programok szponzorálása

Forrás: saját szerkesztés

A II. klaszter, az Elmaradottak csoportja. Az egy főre jutó jövedelem itt a legalacsonyabb az országos átlaghoz viszonyítva. Továbbá itt a legmagasabb az támogatásban részesülőkre vonatkozó adat. Az ISDN-nel rendelkezők adatai átlagos eredmény alatt található. Az egy háztartásra jutó szilárd hulladék ebben az esetben, az I. klaszter adatához hasonlóan, az országos átlag alatt található. Ezért társadalmi, azon belül is anyagi támogatásokra koncentrálni fogalmazom meg ajánlásaimat.

13. táblázat: II. Klaszterhez kapcsolódó ajánlások

Klaszter	Szempont	Vállalkozások		
		Mikro	Kis	Közép
II. Elmaradottak	Társadalmi	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + • fogyatékkal élő alkalmazása • hátrányos helyzetű munkavállalókat is foglalkoztasson a vállalat • munkavállalók többségében helyiek legyenek • helyi problémák segítésében való részt vétel • Helyszínbiztosítás helyi programokhoz • Az iskolások/munkavállalók figyelmének felhívása az öngondoskodás, az egészséges életmód fontosságára és az emberi kapcsolatok ápolására • társadalmi feszültségek csökkentésében való részt vétel • fogyasztók, alkalmazottak, beszállítók, üzleti partnerek, helyi közösség, civil szervezetek elégedettségéről adatgyűjtés • helyi oktatási intézményekben előadás • El nem adott, megmaradt termékek szétosztása, kedvezményes eljuttatása a helyi rászorultak részére • Nem használt, vagy lecserélt ISDN eszközök adományozása./kedvezményes eljuttatása a helyieknek	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + <i>mikro vállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + • helyi közösségek, önkormányzatok problémáiból részvállalás • Kulturális programok, sportesemények szervezése, segítése • helyi programok támogatása • Jótékonysági események szervezése • Tanácsadás munkanélküliek részére	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + <i>mikro vállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + <i>kisvállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + • Rugalmas munkaidő • munkahelyi étkezés biztosítása(egészséges étellel) • helyi programok szponzorálása • adományozás • Adománygyűjtési program szervezés • anyagi támogatások (iskolák, gyermekek, betegek) • Jótékonysági rendezvény • oktatás támogatása • diákok motiválása (versenyek szervezése, jó tanulók részére ajándék) • helyiek részére kedvezmények • Tenyészállatok adományozása • ISDN eszközök adományozása

Forrás: saját szerkesztés

A III. klaszter a Felzárkózók csoportja. Ebben az esetben az átlagosnál magasabb jövedelemszint mellett a többi klaszterhez képest jelentős mértékben meghaladja a hulladékmennyiség az országos átlagot, mely elsősorban a térségek gazdasági teljesítményéhez kapcsolható. Ehhez a kategóriához tartozó kistérségeknek a tudatos hulladékgazdálkodásra, valamint a környezetvédelemre kell, hogy nagy hangsúlyt fektessenek. Ajánlásaim a következők:

14. táblázat: III. Klaszterhez kapcsolódó ajánlások

Klasz- ter	Szem- pont	Vállalkozások		
		Mikro	Kis	Közép
III. Felzárkózók	Környezeti	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + - újrahasznosított papír használata - figyelem felhívás a környezeti problémákra, környezetvédelemre - helyi iskolákban környezetvédelmi előadások tartása - Nyomtatás helyett elektronikus úton tárolt dokumentumok - szigorú hulladékcsökkentés - eldobható helyett tartós eszközök előnyben részesítése - dolgozói tájékoztatás, összehívás - környezetvédelmi jelentés - környezetbarát csomagolás - Diákok figyelmét felhívni a környezetvédelem jelentőségére - Környezettudatos fogyasztás tudatosítása - dolgozóknál - fogyasztók, alkalmazottak, beszállítók, üzleti partnerek, helyi közösség, civil szervezetek elégedettségéről adatgyűjtés	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + <i>mikro vállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + - fa ültetési programok szervezése - Kerékpár tárolók létrehozása - újrahasznosítás - szemétszedési programok szervezése, támogatása - Adományozás valamely társadalmi üggyel foglalkozó civil szervezetnek - A cég egységeinek közvetlen környezetének parkosítása, a hang-, gáz- és egyéb - környezeti terhelések csökkentése	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + <i>mikro vállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + <i>kisvállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + - környezetbarát technológia alkalmazása - környezeti jogszabályoknak való megfelelés - Dolgozók tömegközlekedésének támogatása - Környezetvédelmi programok támogatása, szponzorálása - Kerékpárral megközelíthető munkahelyteremtés

Forrás: saját szerkesztés

A IV. klaszterben lévő kistérségek adatait tekintve itt a legmagasabb az egy főre jutó jövedelem. Itt a legalacsonyabb a támogatásra szorulóknak száma, valamint a környezeti terhelés is az átlagos szint alatt található. Ez a *Legfejlettebb* kistérségek csoportja. Ezekben a kistérségekben lévő vállalkozásokban látom a legnagyobb potenciált arra, hogy támogassák a kistérségben élőket. Mivel itt talán elegendő anyagi feltételek állnak az KKV-k rendelkezésére. Önzetlenül, önkéntesen képesek lehetnének véghezvinni azt, amiről a CSR valójában szól. A vállalkozásoknak ebben az esetben –saját létük veszélyeztetése nélkül-

tudnak, akár anyagilag, akár természetben visszaforgatni valamit a társadalom tagjainak, oda, ahonnan bevételük is származik.

15. táblázat: IV. Klaszterhez kapcsolódó ajánlások

Klasz- ter	Szem- pont	Vállalkozások		
		Mikro	Kis	Közép
IV. Legfejlettebb	környezeti és társadalmi	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + - újrahasznosított papír használata - figyelem felhívás a környezeti problémákra, környezetvédelemre - Nyomtatás helyett elektronikus úton tárolt dokumentumok - hulladékcsökkentés - eldobható helyett tartós eszközök előnyben részesítése - környezetvédelmi jelentés - környezetbarát csomagolás - Diákok figyelmét felhívni a környezetvédelem jelentőségére - Környezettudatos fogyasztás tudatosítása dolgozóknak - fogyasztók, alkalmazottak, beszállítók, üzleti partnerek, helyi közösség, civil szervezetek elégedettségéről adatgyűjtés	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + <i>mikro vállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + - fa ültetési programok szervezése - Kerékpár tárolók létrehozása - újrahasznosítás - szemétszedési programok szervezése, támogatása - Adományozás valamely társadalmi ügygel foglalkozó civil szervezetnek - A cég egységeinek közvetlen környezetének parkosítása, a hang-, gáz- és egyéb környezeti terhelések csökkentése - Adományozás a rászorulóknak - Jótékonyági rendezvények	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + <i>mikro vállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + <i>kisvállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + - környezetbarát technológia alkalmazása - környezeti jogszabályoknak való megfelelés - Dolgozók tömegközlekedésének támogatása - Környezetvédelmi programok támogatása, szponzorálása - Kerékpárral megközelíthető munkahelyek - munkahelyi étkező(egészséges étellekkel) - helyi programok szponzorálása - Adománygyűjtési program szervezés - anyagi támogatások (iskolák, gyermekek, betegek) - oktatás támogatása - Tenyészállatok adományozása

Forrás: saját szerkesztés

Az V. klaszter, a Felzárkózók agglomerációja csoport. Az egy főre jutó jövedelem 18.882 Ft/fő-vel az átlagos érték alatt található. A lakások hulladékmennyiségét kivéve a többi adat átlagosnak tekinthető, az I. klaszterhez hasonló eredményekkel. Azonban itt a legmagasabb a környezeti terhelés. Ez is nem véletlen, hiszen ezen kistérségek területén számos hulladéklerakó, hulladékégető található. Ajánlásaim tehát társadalmi és környezeti szempontokat egyaránt érintenek.

16. táblázat: V. Klaszterhez kapcsolódó ajánlások

Klaszter	Szempont	Vállalkozások		
		Mikro	Kis	Közép
V. Felzárkózók	Társadalmi és környezeti	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + • fogyatékkal élő alkalmazása • hátrányos helyzetű munkavállalókat is foglalkoztatson a vállalat • munkavállalók többségében helyiek legyenek • helyi problémák segítésében való részt vétel • Az iskolások/munkavállalók figyelmének felhívása az öngondoskodás, az egészséges életmód fontosságára és az emberi kapcsolatok ápolására • megmaradt termékek szétosztása, kedvezményes eljuttatása a helyi rászorultak részére • újrahasznosított papír használata • Nyomtatás helyett elektronikus úton tárolt dokumentumok • hulladékcsökkentés • környezetvédelmi jelentés • környezetbarát csomagolás • Diákok/dolgozók figyelmét felhívni a környezetvédelem jelentőségére • Környezettudatos fogyasztás tudatosítása dolgozóiban • fogyasztók, alkalmazottak, beszállítók, partnerek, helyi közösség elégedettségéről adatgyűjtés	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + <i>mikro vállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + • helyi közösségek, önkormányzatok problémáiból részvállalás • Kulturális programok, sportesemények szervezése, segítése • helyi programok támogatása • Jótékonyági események szervezése • Tanácsadás munkanélküliek részére • fa ültetési programok szervezése • Kerékpár tárolók létrehozása • újrahasznosítás • szemétszedési programok szervezése, támogatása • Adományozás valamely társadalmi ügyvel foglalkozó civil szervezetnek • A cég egységeinek közvetlen környezetének parkosítása, a hang-, gáz- és egyéb • környezeti terhelések csökkentése	<i>Általános felelősségvállalási teendők</i> + <i>mikro vállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + <i>kisvállalkozásoknak tanácsolt teendők</i> + • Rugalmas munkaidő • munkahelyi étkező (egészséges ételekkel) • helyi programok szponzorálása • adományozás • Adománygyűjtési program szervezés • anyagi támogatások (iskolák, gyermekek, betegek) • Jótékonyági rendezvény • oktatás támogatása • diákok motiválása (versenyek szervezése, jó tanulók részére ajándék) • helyiek részére kedvezmények • Tenyészállatok adományozása • környezetbarát technológia alkalmazása • környezeti jogszabályoknak való megfelelés • Dolgozók tömegközlekedésének támogatása • Környezetvédelmi programok támogatása, szponzorálása • Kerékpárral megközelíthető munkahelyek

Forrás: saját szerkesztés

7. ÖSSZEGZÉS

A CSR tevékenységet a következő évek folyamán szükségszerűen integrálni kell a szervezeti működésbe, a szervezeti alapelvek elválaszthatatlan részévé kell tenni, hogy minél hatékonyabban tudjon megjeleni a mindennapi működésben és gyorsabban tudjon reagálni a társadalmi, gazdasági és környezeti változásokra. Véleményem szerint elengedhetetlen ezen változások mihamarabbi felismerése, hogy közös megoldással csökkenteni lehessen az esetlegesen fellépő problémákat.

Dolgozatomban is világossá vált, hogy a magyar általános viszonyokat tekintve van hova fejlődni a vevőkkel és az egyéb partnerekkel való kapcsolattartás és a környezetvédelem valamint a felelős gyártási és hulladékkezelési technológiák alkalmazása területén. Magyarországon is olyan társadalmi környezet kialakítására van szükség, amelyben a vállalkozókat nem csak aszerint értékeli, hogy nyereségesen működtetik-e a vállalkozásukat, hanem aszerint is, hogy tevékenységük során mennyire képesek megfelelni a társadalom és a környezet kihívásainak. Ez a gazdasági és társadalmi környezet csak úgy érhető el, ha a társadalmi felelősségvállalás széles körben elterjed hazánkban. Ahhoz, hogy elérjük, hogy magyar vállalatok és vállalkozások tevékenységében integráltan legyen jelen a társadalmi felelősségvállalás, növelni kell a társadalom elkötelezettségét, államilag ösztönözni kell a felelőstevékenységet, de mindez nem lesz elég a CSR terjedéséhez, hogyha a gazdaság szereplői nem ismerik fel, hogy a felelős tevékenység piaci szempontból is kifizetődő és könnyen szinkronba hozható jövőbeni üzleti elképzelésekkel. Dolgozatomban az KKV-kon keresztül kifejtettem, hogy a kezdeti többletköltséget követően számos előnyt biztosíthat a vállalkozások felelősségvállalása. Tulajdonképpen a vállalati előnyök mellett a társadalom és környezet szempontjából is jelentős előnyökre lehet ezáltal szert tenni. Amely egy úgynevezett „win-win” szituációt eredményez. Ehhez a globális léptékben mért előnyhöz azonban kis lépésekkel lehet eljutni. A kis lépések alatt az emberek ilyen irányú gondolkodásának formálását értem. Ahogy az emberek általános normáknak megfelelő társadalmi felelőssége (ne szemetelj, ne használj feleslegesen áramot, ne pazarold a vizet, ne dobj ki ételt stb.) kiterjed a mindennapokra és egy jobb, élhetőbb környezetet teremtet, vagy fenntartja azt, a vállalkozásoknak is fontos, hogy ugyanezeket a normákat kövessék, illetve betartassák. A magyarországi KKV-k társadalmi felelősségvállalásának fejlesztése ezért is elengedhetetlen, mert fontos szerepük van a társadalom tudatformálásában. Hiszen kapcsolatban vannak a helyi közösségekkel, példamutatásukkal és a releváns

információk eljuttatásával a helyiek gondolkodásmódjára nagy befolyással lehetnek. Továbbá, a jó cél érdekében végzett tettek példamutató értékkel bírnak a társadalomra (emberekre, vállalatokra), mely ösztönző lehet e tevékenység további és még széleskörűbb folytatására.

A helyiekkel való szoros kapcsolat, a foglalkoztatásban betöltött szerepük miatt, a KKV-kon keresztül képzelem el a fenntarthatóság koncepciójának érvényre juttatását. A KKV-k számára a felelős viselkedés tanúsítása és a bizalmi alapon szerveződő, tartós kapcsolatok kialakítása a fennmaradásuk és a létjogosultságuk záloga.

Az KKV-kat területi viszonylatban kistérségi szinten vizsgáltam, arra koncentrálva, hogy mennyiben segíthetik az ott élőket az adott társadalmi és környezeti problémák csökkentésében. Ehhez az általam kiválasztott, CSR-hoz köthető statisztikai adatok alapján végzett klaszteranalízis segítségével 5 jól elkülöníthető fejlettségi szintű kistérségi csoportot kaptam. Ezen csoportok gazdasági, társadalmi és környezeti adottságai figyelembevételével különböző ajánlásokat fogalmaztam meg. Ezen ajánlások megfontolásával az KKV-k az adott kistérség szükségleteihez jobban igazodó CSR tevékenységet folytathatnak. Ez egyrészt segítheti az KKV-kat működésük hatékonyabb kialakításában, versenyelőny kiépítésében, másrészt ezen ajánlások megfogadásával jelentős lépéseket tehetnek a fenntartható fejlődés iránt. Mert, ahogy azt egy bölcs indián mondás tartja:

„A földet nem apáinktól örököltük, hanem unokáinktól kaptuk kölcsön.”

Tehát mindannyiunk közös érdeke, hogy akár kis lépésekkel is, de hozzájáruljunk az unokáink számára is élhető világ fenntartásához.

IRODALOMJEGYZÉK

Szakirodalom

Aerts, W.- Cormier, D. (2009): Media legitimacy and corporate environmental communication, *Accounting, Organizations and Society*, Vol. 34, pp. 1–27

Babos L. (2012): Vállalatok felelős működésének megközelítései, *Szakedolgozat*, Budapesti CORVINUS Egyetem Gazdálkodástudományi Kar, Budapest, pp. 13-15.

Balla V. (2010): A Magyar Telekom vállalati fenntarthatósági tevékenysége, *Szakedolgozat*, Budapesti CORVINUS Egyetem, Gazdálkodástudományi kar, Budapest, pp. 9-50.

Bárth-Fehér Sz. (2011): Környezetvédelem és fenntarthatóság a hazai vállalati gyakorlatban, Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Kar, Budapest, pp. 8-11.

Berki Á. (2011): A stratégiai CSR gyakorlati megvalósításának lehetőségei, *Szakedolgozat*, Budapesti CORVINUS Egyetem Gazdálkodástudományi Kar, Budapest, pp. 6-14.

Bodor B.-Orsós Gy. (2009): Fenntarthatósági jelentések, a kkv szektorban, avagy „a nagyszomszéd jelentése mindig zöldebb?” TDK dolgozat, Budapesti CORVINUS Egyetem, Budapest, pp.18-21.

Carroll, A. B. (1981) The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*. 34.sz.

CCBE (The Council of Bars and Law Societies of the European Union) (2003). Corporate Social Responsibility and the role of the legal profession - A guide for European Lawyers advising on CSR issues.

Chikán A. (2006): Bevezetés a vállalatgazdaságtanba, Budapesti CORVINUS Egyetem, AULA Kiadó, Budapest, pp.21-55.

Chikán A. (2010): Bevezetés a vállalatgazdaságtanba, Budapesti CORVINUS Egyetem, AULA Kiadó, Budapest

Collier J.- Wanderley, L. (2005): Thinking for the future: global corporate responsibility in the twenty-first century, *Futures*, Vol. 37, pp. 169–182

Costa, R.- Menichini, T. (2012): A multidimensional approach for CSR assessment: The importance of the stakeholder perception, *Expert Systems with Applications*, Vol. 40, pp. 150-161.

Csáfor H. (2009): Vállalatok társadalmi felelősségvállalása, Regionális vizsgálat az észak-magyarországi régióban, Doktori értekezés, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola Környezetmenedzsment specializáció, Budapest, pp. 33-82.

Csigéné N. N. (2008): A vállalatok társadalmi felelősségvállalása és kapcsolódása a fenntarthatósághoz, Doktori értekezés, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, pp. 11-80.

Csillag S. (2008): Vállalatok társadalmi felelőssége és a versenyképesség, Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalatgazdaságtan Intézet Versenyképesség Kutató Központ, Budapest, pp. 6-7.

Dankó D. (2011): A kis- és középvállalkozási szektor finanszírozási lehetőségei Magyarországon, Szakdolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, p.21.

Dósa E. (2011) : A vállalatok Társadalmi felelősségvállalása. Az egyéni szerepvállalás felértékelődése integrált felértékelődése Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Kar, Budapest, p.40.

Endródi Zs.(2011): A vállalatok társadalmi felelősségvállalásának mérése, megítélése, Szakdolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, pp.15-21.

Ferge Zs. (1991): Szociálpolitika és társadalom, T- Twins Kiadó, Budapest

Gaál Z.- Szabó L. (2007): A menedzsment alapjai, Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém

Gál G. (2011): Alkalmazottak motivációja-motivációs eszközök a kisvállalkozásokban, Szakdolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, p.8.

Garay, L.- Font, X. (2012): Doing good to do well? Corporate social responsibility reasons, practices and impacts in small and medium accommodation enterprises, *International Journal of Hospitality Management*, Vol. 31, pp. 329–337.

Gucsi-Végh I. (2008): A fenntartható fejlődés vállalati ösztönzői, Budapesti CORVINUS Egyetem Gazdálkodástudományi Kar, Budapest, p. 3.

Gupta, S.- Pirsch, J. (2008): The influence of a retailer's corporate social responsibility program on re-conceptualizing store image, *Journal of Retailing and Consumer Services*, Vol. 15, pp. 516– 526.

Györi Zs. (2010): CSR-on innen és túl, Phd értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani Doktori Iskola, Budapest, pp.77-146.

Harwood, I.- Humby, S.- Harwood, A. (2011): On the resilience of Corporate Social Responsibility, *European Management Journal*, Vol. 29, pp. 283– 290.

Hediger, W. (2010): Welfare and capital-theoretic foundations of corporate social responsibility and corporate sustainability, *The Journal of Socio-Economics*, Vol. 39, pp. 518–526.

Holmqvist, M. (2009): Corporate social responsibility as corporate social control: The case of work-site health promotion, *Scandinavian Journal of Management*, Vol. 25, pp. 68—72.

Horváth-Szalai Zs. (É.n.): Munkahelyi egészségfejlesztés a CSR tükrében, p.7.

Juhász J. (2010): A CSR értelmezésének és gyakorlatának feltárása a magyarországi barkács iparág nagyvállalatainak körében, Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Kar, Budapest, p.11.

KSH (2011): Területi statisztikai információk rendszere és elérhetősége. Egy főre jutó jövedelem (Ft/fő), a rendszeres támogatásokban részesülők (ezer lakosra), az egy főre jutó ISDN, valamint az egy lakásra jutó szilárd hulladék (t) adatai, KSH, Budapest

Málovics Gy. (2011): A vállalati fenntarthatóság értelmezéséről, JATEPress Szeged, pp. 8-112.

Maslow A. (1968) *Toward a psychology for being*, New York, Van Nostrand

Milton F. (1970): The Social Responsibility of Business is to Increase its Profit. *The New York Times magazine*

Némethné G. A. (2009): A kis- és középvállalatok versenyképessége, Doktori értekezés Széchenyi István Egyetem, Győr, pp.49-100.

Peter A. Heslin, Jenne D. Ochoa (2008): Understanding and developing strategic corporate social responsibility, *Organizational Dynamics*, Vol. 37, No. 2, pp. 125–144,

Reményi A. (2010): CSR a globalizálódó magyar gazdaságban, Szakdolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, p.32.

Sajtos L.-Mitev A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv, Alinea Kiadó

Székelyi M.-Barna I. (2002): Túlélőkészlet az SPSS-hez, Typotex,

Szlávik J.- Füle M.(2010): A társadalomért felelős vállalat, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet Közgazdaságtan és Jog Tanszék, Eger; Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Környezetgazdaságtan Tanszék, Budapest, p. 20.

Tóth G. (2007): A valóban felelős vállalat, Környezettudatos Vállalatirányítási Egyesület (KÖVET), pp. 20-59.

Zyglidopoulos, S. - Georgiadis, A. - Carroll, C. – Siegel, S. (2012): Does media attention drive corporate social responsibility?, *Journal of Business Research*, Vol. 65, Issue 11 pp. 1622–1627

Zsolnai L. (2001): Ökológia, gazdaság, etika, Helikon Kiadó, Budapest, p.10.

Jogszabályok

2004. XXXIV.tv. 3. §-a :KKV meghatározása

2010. évi CXLIX. törvény alapján Magyarország kistérségeinek száma

Internetes források

Szonda Ipsos 2008-as felmérése

http://www.bcsdh.hu/images/uploads/Szonda_2008.pdf (letöltés dátuma: 2012.10.10.)

Győr város hivatalos honlapja

<http://www.gyor.hu/> (letöltés dátuma: 2012.10.10.)

Kistérség fogalma

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:M6Tnmt03q4cJ:net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi%3Fdocid%3Da0900144.tv+k%C3%B6z%C3%B6tt+l%C3%A9tez%C5%91+funkcion%C3%A1lis+kapcsolatrendszerek+%C3%B6sszesség%C3%A9ge+alapj%C3%A1n+lehat%C3%A1rolhat%C3%B3+ter%C3%BCletfejleszt%C3%A9si-statisztikai+egység&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu (letöltés dátuma: 2012.10.10.)

Európai CSR és KKV szakértői csoport kulcsüzenetei

[csoportothttp://www.csr-training.eu/fileadmin/downloads/HU/HU_2/HU_2_1.pdf](http://www.csr-training.eu/fileadmin/downloads/HU/HU_2/HU_2_1.pdf) (letöltés dátuma: 2012.10.10.)

Hogyan segíthetünk többet kisvállalkozásoknak, hogy tevékenységükbe a társadalmi és környezeti kérdéseket is beépítsék

http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sustainable-business/files/csr/documents/ree_report_en.pdf (letöltés dátuma: 2012.10.10.)

Brundtland Bizottság által megfogalmazott fenntartható fejlődés definíciója

http://www.nfft.hu/a_brundtland_bizottsag_es_a_fenntarthato_fejlodes/ (letöltés dátuma: 2012.10.10.)

Társadalom, természet, gazdaság hármas pillére

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YqBjOEsvxOwJ:epa.oszk.hu/00700/00721/00009/etk-szvt.html+archie+carroll&cd=7&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&lr=lang_hu (letöltés dátuma: 2012.10.10.)

CCBE (The Council of Bars and Law Societies of the European Union, 2003)

<http://www.ccbe.eu/index.php?id=12&L=0> (letöltés dátuma: 2012.10.10.)